

ŠIBENSKA KOMUNA OD POČETKA CIPARSKOG DO PRED KANDIJSKI RAT

U ovome radu autor prikazuje prilike koje su vladale u šibenskoj komuni od početka Ciparskoga do pred početak Kandijskoga rata. U prvome dijelu poseban je naglasak stavljen na ratna djelovanja koja su se odvijala na području Šibenika i njegove okolice, ali i na djelovanje šibenske galije Sv. Juraj koja se borila u znamenitoj Lepantskoj bitci. Analizirano je razgraničenje koje je provedeno nakon Ciparskoga rata uz opis granične linije koja se pružala područjem šibenskoga distrikta. Autor je potom dao pregled najvažnijih događaja i procesa koji su se događali između Ciparskoga i Kandijskoga rata na teritoriju šibenske komune, najveći naglasak stavivši na trgovačke odnose Šibenika i njegova osmanskoga zaleđa. Istaknuta je i važnost uskočkih provala koje su tijekom navedenoga perioda bile glavni uzrok nestabilnosti. Rad se zaokružuje analizom temeljnih gospodarskih, religijskih i kulturnih značajki koje omogućuju bolje i potpunije razumijevanje obrađenoga dijela šibenske povijesti.

Ključne riječi: Šibenik; šibenska komuna; Ciparski rat; Venecija; Osmansko Carstvo; trgovina; Morlaci; sol

1. UVOD

Razdoblje između Ciparskoga i Kandijskoga rata vrlo je zanimljivo razdoblje u šibenskoj povijesti. Njegovo glavno obilježje nije gradnja tvrđava, tih statičnih zdanja čija je primarna funkcija vojno-obrambena, a što je posebice karakteristično za razdoblje prije i poslije. Najvažnije obilježje ovoga razdoblja upravo je ono suprotno. Njega odlikuju dinamičnost i interakcija. Definitivno se može reći da se radi o trgovini uz koju su išli život i komunikacija kao glavni elementi koji su određivali period između dvaju ratova. Naravno, nije cijelo vrijeme vladala sigurnost iz razloga što su uskoci provaljivali i pustošili gdje god su stigli, barem dok nisu u konačnici prebačeni iz Senja 1617. – 1618. godine. Veliku opasnost znale su donijeti i bande martolosa, osmanskih poluvojnih jedinica, koje su također upadale na šibenski teritorij, no često potaknute provalama uskoka na njihov!

Sam početak ovoga razdoblja, Ciparski rat, bio je iznimno težak za Šibenik i njegove stanovnike. Osim što su se od osmanskih napada branili u svojoj neposrednoj okolini, protiv njih su ratovali čak i na drugom kraju Mediterana, kod Lepanta. U toj bitci šibenska galija Sv. Juraj pod zapovjedništvom soprakomita Kristofora Lučića borila se u rezervnome sastavu, no upravo je taj sastav na koncu donio pobjedu kršćanskomu svijetu i time okončao razdoblje otomanske hegemonije nad Sredozemljem. Unatoč sjajnoj pobjedi, Venecija je izgubila mnoge dijelove svoga prijeratnog teritorija, poput Cipra, a ni u Dalmaciji nije prošla puno bolje. Šibenski distrikt u tome periodu napadan je s kopna i s mora, a

1572. godine pogodila ga je i kuga, posljednja u 16. st. Nakon ratnih sukoba, uslijedilo je razgraničenje koje je provedeno dva puta, 1574. i 1576. godine. Te poratne godine bile su obilježene strahom i strepnjom tako da je dobar dio gospodarskih aktivnosti u samome gradu i okolici stagnirao, a ponajviše poljoprivreda. Polja su bila opustošena, a bojeći se provala, stanovništvo im se nije usuđivalo prići. Osim toga, šibenski teritorij bio je manji nego ikada prije. Onako nabijenom i stisnutom uz morską obalu, šibenskom distriktu više se nije pružala mogućnost razvoja ozbiljne poljoprivredne djelatnosti.

Zato se u razdoblju nakon Ciparskoga rata kao glavna privredna djelatnost afirmirala trgovina, a posebice trgovina solju. U tom kontekstu naročito je značajan ugovor iz 1525. godine kojeg je uspio realizirati mletački poslanik Pietro Zen, a kojim je Šibenik postao osmansko tržište za sol. Vrlo živa trgovina solju koja se nakon toga počinje voditi između Šibenika i njegova osmanskog zaleđa, samo je dovedena do još veće kulminacije u periodu nakon Ciparskoga rata. Kao što je prostor šibenskoga distrikta tada bio zbijen i stiješnjen uz more, tako je i sam grad Šibenik bio prenapučen. Uzrok tomu bilo je mnoštvo stanovnika koje se za ratnoga perioda u njega sklonilo, ne namjeravajući ga uskoro napustiti. O takvome stanju svjedoče problemi poput nedostatka pitke vode i prehrambenih namirnica. Unatoč tim uvjetima, doseljeno stanovništvo ipak nije htjelo napustiti grad, smatrajući kako im je bolje i sigurnije ako nisu na otvorenome prostoru u zaleđu na kojem ih je lako mogla snaći nesretna sudbina u vidu pljačke, otmice ili smrti. Najznačajnija posljedica već spomenutih trgovačkih odnosa između Šibenika i morlačkoga stanovništva iz zaleđa definitivno je njihova komunikacija, interakcija i suživot. Odnos dvaju, po mnogo čemu, različitih svjetova možda je i najzanimljiviji dio unutar okvira kojim se bavi ovaj rad. Mirnodopsko razdoblje koje je, barem formalno, između dviju velikih sila trajalo oko 70 godina, zasigurno je moglo ponuditi mnogo prilika za komunikaciju i njegovanje odnosa i veza između Šibenčana i Morlaka. Na kraju, ne treba zanemariti ni kulturu, znanost i umjetnost koje su tijekom ovih desetljeća u Šibeniku dosegle svoj zenit.

2. STANJE U ŠIBENIKU I NJEGOVU DISTRIKTU UOČI CIPARSKOGA RATA

Prije nego što je Ciparski rat započeo, Šibenik i njegov distrikt nalazili su se u periodu tridesetogodišnjega mira koji je otpočeo s izlaskom Venecije iz Svete lige 1540. godine i njezinim utanačenjem mira s Osmanlijama. Prilike iz toga doba najbolje se mogu saznati kroz izvještaje mletačkih sindika iz 1553. godine.

To razdoblje iskorišteno je za konsolidaciju na vojnome planu, tako da se na ulazu u šibensku luku 1540. godine počinje graditi poznata tvrđava sv. Nikole. Gradnju je vodio Gian Girolamo Sanmicheli, inače iz poznate obitelji mletačkih vojnih inženjera. Već 1542. godine Veliko vijeće Mletačke Republike odredilo je da se izabere kaštelan koji će tvrđavom upravljati za plaću od 40 dukata mjesečno, što je u ono vrijeme bilo doista mnogo.¹ Ono što je uistinu važno napomenuti jest to da od toga vremena, Šibenik više nije bio napadan s mora. Vatrema moć tvrđave, kao i položaj na samome ulazu u kanal sv. Ante, činili su osvajanje Šibenika s mora praktički nemogućim. Troškovi za njezinu izgradnju 1547. godine u izvještaju šibenskoga kneza Zuana Alvire Veniera procijenjeni su na 20 000 dukata. U ovome periodu Venecija je u konsolidaciju i izgradnju utvrda ulagala širom dalmatinske obale, tako da je u razdoblju od 1540. do 1561. godine potrošila čak 250 000 dukata, pri čemu je najveći dio novca (144 000 dukata) uložen u Zadar.²

¹ G. NOVAK 1976: 171.

² J. VRANDEČIĆ – M. BERTOŠA 2007: 50.

Za bolji uvid u prilike 50-ih godina 16. stoljeća jako dobro mogu poslužiti spomenuta izvješća dvojice mletačkih sindika iz 1553. godine. Tako se u izvještaju Antonija Dieda vladi u Veneciji može vidjeti da je Šibenik ostao bez dijela svoga teritorija, što je naravno posljedica Rata Svete lige 1537. – 1540. godine i ostalih osmanskih pustošenja. Nakon što je rat završio, Venecija je predala Osmanlijama Velim i njegov teritorij koji je predstavljao bolji dio šibenskoga distrikta. Nadalje, prije Rata Svete lige, Šibenik je imao 105 sela, a nakon njega 45, od kojih je samo 15 naseljeno. U izvještaju spominje i to da je grad živio od trgovine kojoj je temelj bila prodaja soli stanovnicima Osmanskoga Carstva, a ponajprije onima u zaleđu grada.³ Tako je sol u periodu prije, ali i nakon Ciparskoga rata bila glavni izvozni artikal zahvaljujući kojem su nebrojene osmanske karavane pohodile šibenski teritorij.

U svibnju 1553. godine, uz Antonija Dieda, u Dalmaciju se uputio i sindik Giovanni Battista Giustinian. Iz njegova iscrpnog itinerara još se bolje mogu saznati prilike u Šibeniku i njegovoj okolici sredinom 16. st. Giustinian navodi kako je šibenski kotar dug 25 milja, a da se u širinu proteže od dva do šest milja.⁴ Što se samoga grada tiče, u opsegu je imao svega jednu milju, dakle oko 1800 metara.⁵ Giustinian ističe da je Šibenik u vrijeme Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva, kao i u početnim godinama mletačke vlasti, u svome posjedu imao 300 sela. Većim su dijelom stradala u ratovima, a neka su zauzeli Osmanlije, zbog čega ih je preostalo samo 15 naseljenih.⁶ Stanovništvo onih sela koja su stradala u ratnim razaranjima (posebno u zagorskom dijelu šibenskoga distrikta) pobjeglo je prema moru, a jedan dio čak i preko Jadrana u Apuliju. Kao posljedica kretanja stanovništva prema obali, tada je nastao velik broj priobalnih naselja od kojih su mnoga tu sve do danas. Ta naselja ogradila su se obrambenim zidovima i kulama radi bolje zaštite. Neka od njih su: Zlosela (današnji Pirovac), Tribunj, Vodice, Zaton, Mandalina, Jadrtovac i Primošten.⁷ Tijekom 16. stoljeća puno se stanovnika iz zaleđa preselilo i na otoke. Dalje u izvještaju, Giustinian piše o stanju u kojem su se nalazile šibenske zidine i utvrde. Opisujući je s neskrivenim zadovoljstvom, tvrđavu sv. Nikole smatra neosvojivom. Na kraju kanala bile su dvije male kule, po jedna na svakoj strani. Budući da su bile slabe i da su imale malu posadu, prijetila je stalna opasnost da ih neprijatelj zauzme.⁸ Govoreći o ljudstvu angažiranom oko zaštite Šibenika, Giustinian kao stalnu gradsku vojnu posadu navodi: *u tvrđavi sv. Ane kaštelan, konetabl i 25 vojnika, kod glavnih gradskih vrata na Poljani dvije čete od 30 i 11 vojnika, a u tvrđavi sv. Nikole kapetan sa 25 vojnika i 5 artiljeraca.*⁹ Osim mletačke vojske, tu je bila i domaća gradska straža. Njome su zapovijedala dvojica zapovjednika koje je izabralo Veliko vijeće Šibenika. Jedan je bio iz redova plemića, a drugi iz pučana. Njihova zadaća bila je da zajedno s mletačkim vojnicima plaćenicima noću obilaze straže. Što se tiče teritorija izvan gradskih zidina, postojala je posebna straža od 80 konjanika kojoj je bila dužnost čuvati šibenski distrikt od pljačkaških upada martolosa, uskoka i Vlaha.¹⁰ Detaljne podatke Giustinian donosi i o gospodarstvu šibenske komune u tome razdoblju. Svakako je zabrinjavajuća njegova tvrdnja da se Grad svojim žitom ne može prehraniti niti šest mjeseci, kao i ta da su mu propale i presušile masline što je

3 S. GRUBIŠIĆ 1974: 69.

4 S. GRUBIŠIĆ 1974: 69.

5 G. NOVAK 1976: 172.

6 S. GRUBIŠIĆ 1974: 69.

7 F. DUJMOVIĆ 1974: 120.

8 G. NOVAK 1976: 172.

9 S. GRUBIŠIĆ 1974: 70.

10 G. NOVAK 1976: 172-173.

uzrokovalo štetu od 25 000 dukata godišnje. Međutim, Giustinian također ističe trgovinu Šibenika s Morlacima. To Šibenik, po njegovu mišljenju, spašava od gladi. Iz Šibenika se u osmansko zaleđe u najvećoj mjeri izvozi sol, koja se dobiva iz solana kod Zablaca. Uz to, veliku korist šibenska komuna ima i od 12 mlinova na rijeci Krki koji su donosili prihod od 1700 dukata godišnje.¹¹ Ti su mlinovi često bili predmet teritorijalnih sporova i trzavica između susjednoga Skradina koji je bio dio Kliš-koga sandžaka i Šibenika kao dijela Mletačke Republike. Osjetljivo pitanje riješeno je na način da su mlinovi na lijevoj strani Krke pripali Šibeniku, a oni na desnoj Skradinu. Polovicom 16. st. vrijednost cjelokupnoga robnog prometa grada Šibenika iznosila je 50 000 dukata, što je tada bio najveći iznos u cijeloj Mletačkoj Dalmaciji.¹² Iz Giustinianova izvješća saznaje se da je Šibenik 1553. godine imao 8200 stanovnika (bio je najveći grad u Dalmaciji), od kojih je 1210 bilo sposobnih za oružje. Na teritoriju šibenskoga distrikta, na otocima i kopnu, u to je vrijeme bilo 8000 stanovnika, a 1200 ih je bilo sposobnih za oružje. U Šibeniku je bilo 1275 obitelji (kuća, ognjišta). Među njima 70 plemićkih,¹³ ali je malo njih zapravo bilo bogato. Na kraju svoga izvješća, sindik Giovanni Battista Giustinian navodi kako Šibenik ima dvije poznate znamenitosti. Jedna je veličanstvena katedrala, na koju se utrošilo 80 000 dukata, a druga je glavni gradski trg s vijećnicom.¹⁴

Iako prvi upad osmanske vojske na područje šibenskoga kotara datira već u 1414. godini, o pravougroženosti njegova područja može se govoriti tek poslije pada Bosne 1463. godine. Tomu u prilog ide činjenica da se 1468. godine dogodio značajan osmanski upad u kojem je šibenski distrikt teško stradao. Pljačkanja i ubojstva natjerala su Veliko vijeće Šibenika da pošalje poslanstvo u Veneciju sa zadatkom da izloži tadašnje teško stanje i traži vojnu pomoć. Poznati opis tih strahota dao je i veliki šibenski pjesnik Juraj Šižgorić u svojoj *Elegiji o pustošenju šibenskog polja*. Slični povremeni upadi i pustošenja nastavili su se i dalje, a vrhunac su dosegli u Mletačko-osmanskom ratu 1499. – 1502. godine.¹⁵ Upravo su tim ratom svoju kulminaciju doživjeli višedesetljetni demografski i migracijski procesi kojima je došlo do konačnoga napuštanja naselja u (šibenskoj) Zagori. To posredno mogu potvrditi i isprave šibenskih bilježnika iz kojih se vidi da su naselja u Zagori doista raseljena u vrijeme rata 1499. – 1502. godine.¹⁶ O razmjerima stradanja u tom razdoblju jako dobro svjedoči i jedno izvješće šibenskoga Velikog vijeća iz 1501. godine u kojem piše kako je nemoguće pronaći ljude za galiju jer su distrikt opustošili Osmanlije, a seljaci su odvedeni u ropstvo ili su pobjegli u Apuliju. Osmanska borbena djelovanja na širem području šibenskoga kotara nastavljena su i nakon mira sklopljenoga 1502. godine, a zaokružena su 1522. godine osvajanjem ugarsko-hrvatskih utvrda Knina i Skradina. Tri godine poslije tih osvajanja došlo je do utvrđivanja granice između Skradina i Šibenika, a sklopljen je i ugovor kojim Šibenik postaje osmansko tržište za sol.¹⁷

Stabilizacijom stanja, došlo je do najranije mogućnosti naseljavanja Morlaka u sela Šibenske zagore. Iste godine mletačka je vlada intervenirala zato što su osmanski podanici počeli obrađivati zemlju u Konjevratima, selu u šibenskome kotaru koje su starosjedioci očito napustili. Mletački pritisci upućeni Porti oko neovlaštene uzurpacije šibenskoga teritorija nastavili su se i dalje, a urodili su plodom 1531. godine. Tada je bosanski sadžak-beg Husrev potvrdio da sela Sitnica, Nevest, Selišće

11 S. GRUBIŠIĆ 1974: 70.

12 F. DUJMOVIĆ 1974: 121.

13 Kod G. Novaka riječ je o 60. G. NOVAK 1976: 173.

14 S. GRUBIŠIĆ 1974: 69-71.

15 J. KOLANOVIĆ 1995: 19.

16 K. JURAN 2014: 130-133.

17 J. KOLANOVIĆ 1995: 19.

Divnića, Žitnić i Konjevrate pripadaju Šibeniku. Od tada više nije bilo niti jednoga opravdanja da Morlaci u tim selima ostanu. Međutim, morlački katunari (glavari) i lokalni osmanski moćnici nisu odmah prihvatili taj sporazum. Ipak, 1533. godine sultan je donio odluku o restituciji šibenskoga teritorija koji je Veneciji bio priznat dvije godine prije. Čuvši za tu odluku, morlački su se glavari uspješno snašli te su otišli u Šibenik kako bi sklopili ugovore s vlasnicima zemljišta na kojima su do tad obitavali.¹⁸ Međutim, uskoro je došlo do ponovnih prijepora oko toga kome ti teritoriji stvarno pripadaju, a posebice nakon Rata Svete lige 1537. – 1540. godine. Od onda pa sve do konačnoga razgraničenja provedenog poslije Ciparskoga rata, na području spornih teritorija na snazi je bilo svojevrsno dvovlašće. Ono je bilo posljedica toga što su na dvojbenu područje pravo polagali šibenski plemići, ali i Morlaci. To stanje dvovlašća i nesigurnosti na koncu je riješeno razgraničenjem 1576. godine kojim je samo legalizirana zatečena situacija. Drugim riječima, nakon 1576. godine sporni teritoriji i sela pripala su i formalno Otomanskoj Carevini.¹⁹

3. ŠIBENSKA KOMUNA U CIPARSKOME RATU

Kao najjača snaga na teritoriju jugoistočne Europe i država čija je flota gospodarila Mediteranom, Osmanskom Carstvu Cipar je bio veliki trn u oku zato što je bio u rukama Mletačke Republike, a ležao je neposredno pred osmanskim obalom Male Azije i Sirije. Njihove aspiracije prema tome otoku bile su ogromne i novi sukob između njih i Republike sv. Marka bio je neminovan. Mlečani su čak i diplomatskim putem nastojali otkloniti opasnost, no sve je bilo uzalud. U Carigradu je prevladala ratoborna struja koja je zadobila snažan utjecaj na sultana Selima II.²⁰ On je 1. veljače 1570. godine uputio Veneciji zahtjev za predajom Cipra, dokazujući da on po svim povijesnim i drugim kriterijima mora pripasti Carstvu. Znajući da u ratnome sukobu može računati i na pojedine saveznike, Venecija je preveliki Sultanov zahtjev odbila i rat je počeo.²¹ Novu Svetu ligu uz Republiku sv. Marka činili su papa Pio V. i španjolski kralj Filip II. Glavno ratište na kojem su se dvije strane sukobljavale bilo je na otoku Cipru i na moru, ali je rat u isto vrijeme zahvatio i Dalmaciju kao pograničnu zemlju. Ipak, ona je za jedne i za druge bila sporedno ratište te su obje strane vođenje ratnih operacija povjerile svojim lokalnim dužnosnicima. Osmanlije su za ratne sukobe angažirali timariote na granici s martolosima i drugim svojim kršćanskim podanicima koje je vodila želja za pljačkom, dok su Mlečani osim maloga broja nesigurnih najamnika, regrutirali teritorijalce te prebjege iz zaleđa. Preuzimajući inicijativu na početku sukoba, osmanske snage započele su napadom na šibensko područje i opljačkale Bosoljinu,²² odnosno šibenska sela Rogoznicu i Primošten.²³

Uz početak konkretnijih osmanskih ofenzivnih djelovanja krenule su i ponovne migracije stanovništva iz zagorskoga dijela na priobalni i otočni dio šibenske komune. Zbog toga je Mletački senat već 15. svibnja 1570. godine donio odluku da se izbjeglo stanovništvo sa svojim obiteljima i stokom može skloniti na susjedno otočje, kao što im je to bilo dozvoljeno i 1510. godine. Stoku su mogli pasti besplatno samo na četiri šibenska otoka, a na drugima su morali plaćati pašarinu. No, ni

18 K. JURAN 2014: 132.

19 K. JURAN 2015: 163.

20 G. NOVAK 1974: 8.

21 G. NOVAK 1974: 8.

22 Bosoljina je bio naziv za čitavo obalno područje južno od Šibenika do Trogira.

23 F. DUJMOVIĆ 1974: 123-124.

tada nisu bili posve sigurni od daljnjih osmanskih napada te ih se jedan broj iselio u Istru, a neki čak i preko Jadrana u Apuliju i Abruzze.²⁴ Čak su se i stanovnici nekih sela smještenih na morskoj obali bili prisiljeni skloniti od opasnosti. Tako su se iz Zlosela mnogi iselili na Murter te počeli pljačkati susjedne otoke i lađe koje su tada prolazile.²⁵

Sredinom srpnja 1570. godine jedan je odred izašao iz Šibenika, ali su ga osmanske jedinice iznenadile i teško porazile. Posljedica je bila smrt dvadesetak ljudi, dok ih je oko stotinu bilo zarobljeno. Kako bi popravile situaciju i spriječile da se takvi događaji ponove, mletačke su vlasti šibenskomu knezu naredile da te zarobljenike zamijeni za osmanske podanike koji su se nalazili u zarobljeništvu u Šibeniku ili u drugim dalmatinskim gradovima te osim vojnicima, svima su do daljnega zabranili izlazak iz grada.²⁶ U međuvremenu se pljačkaški upadi nastavljaju te su u razdoblju od 1570. do 1571. godine dosegali sve do Zablaca. Tada su stradale i šibenske solane. Istovremeno se vode žestoke borbe oko Vrpolja i kule Turanj (Parizoto) u Donjem Polju. Osmanske prethodnice sve su opasnije i stižu do samih gradskih zidina, ruše i pale po šibenskome Varošu. Zapadna strana šibenske komune također je poprište borbi, a posebno područje oko Dazline, Rakitnice, Zlosela i Zatona. Bitka se vodi i za Vodice.²⁷ Sve te ratne strahote ostavile su značajnoga traga na Šibenčane i stanovnike čitavoga distrikta koji se nisu osjećali dovoljno sigurnima. Ponukano time, u siječnju 1571. godine, Veliko vijeće grada izabralo je delegaciju po kojoj je mletačkoj vladi uputilo predstavku artikulirajući svoje zahtjeve. Zatraženo je da se u Šibenik pošalje 1500 vojnika i 500 uskoka, moli se pomoć u hrani i materijalu koji je potreban za popravak gradskih zidina te, naposljetku, deset galija. Tu molbu Senat je ocijenio pretjeranom i odlučio da se Šibeniku u pomoć uputi samo 1000 vojnika i 200 uskoka te nešto žita i ratne opreme. Iste godine mletačke snage poduzele su napad na susjedni Skradin koji se od 1522. godine nalazio pod vlašću Osmanlija. Napad je bio uspješan, a grad je opljačkan i spaljen. No, čuvši da se približavaju osmanske snage, naređeno im je da se povuku. Jače zaoštavanje sukoba nagovijestio je ulazak osmanske flote pod zapovjedništvom Uluz-alije na Jadran u ljeto 1571. godine. Venecija je bila nemoćna u zaštiti dalmatinskih otoka (mletački brodovi već su bili izvan Jadrana), tako da su inicijativu morale preuzeti lokalne snage. U tom je kontekstu u Šibeniku, uz pomoć vlastitih sredstava, Šimun Dobrojević naoružao jedan brigantin te je progonio osmanske fuste i gusare. Koliko je bio uspješan, svjedoči činjenica da je uhvatio opasnog gusara Radamadora.²⁸ Ipak, glavni pravci djelovanja osmanske flote bili su znatno južnije od Šibenika (Bar, Ulcinj, Vis, Korčula, Brač i Hvar), a ona se uskoro morala i povući zbog intenzivnih priprema flote Svete lige za odlučnu bitku.

Naime, nakon što je u kolovozu 1571. godine osvojen otok Cipar i nakon prodora osmanske flote u Jadransko more, snage Svete lige bile su motiviranije nego ikad stupiti u odlučujuću bitku s Osmanlijama. Za glavnoga zapovjednika udružene kršćanske flote imenovan je Don Juan Austrijski, polubrat španjolskoga kralja, dok je Sebastian Venier bio vrhovni zapovjednik mletačke flote. Nakon što se kršćansko brodovlje sastalo u Messini, Don Juan naređuje isplavlavanje 16. rujna 1571. godine. Na svoje odredište, otok Krk, stiglo je 26. rujna.²⁹ Ligina flota u svom je sastavu imala 210 galija, od kojih je mletačkih bilo 112, španjolskih 77, malteških 6, savojskih 3 i 12 papinskih. Govoreći o

24 F. DUJMOVIĆ 1974: 120-121.

25 G. NOVAK 1976: 175.

26 F. DUJMOVIĆ 1974: 123-124.

27 S. GRUBIŠIĆ 1974: 71.

28 F. DUJMOVIĆ 1974: 124-125.

29 I. ŠIŠEVIĆ 1974: 40-41.

ljudstvu, na brodovima je bilo 30 000 vojnika i 50 000 mornara i veslača, dakle, sve skupa 80 000 ljudi. U sklopu mletačkoga dijela flote bilo je sedam galija istočnojadranskih gradova i to iz Šibenika, Cresa, Krka, Raba, Hvara, Trogira i Kotora.³⁰ Prije nego što je šibenska galija mogla ući u flotni sastav, trebalo je skupiti potreban broj veslača. Zato su u Šibeniku, kao i u ostalim dalmatinskim gradovima, posobe (seoske skupštine) na zahtjev mletačke vlasti birale veslače ždrijebom. Veslači se nisu birali samo za šibensku galiju nego i za ostale mletačke brodove različitih vrsta. Veslači su bili robijaši ili su bili slobodno birani. Ta nezahvalna i teška dužnost u vrijeme rata trajala je sve do raspripremanja broda, a inače godinu i šest mjeseci. Ne treba se zato previše čuditi što je stanovništvo na sve načine pokušavalo izbjeći tu obvezu. S druge strane, izbor kapetana galije (soprakomita) bio je zadaća šibenskoga Velikog vijeća, a služba je trajala pet godina. Mletačka vlada u svojoj odluci od 1. veljače 1432. godine odredila je da se soprakomit može jedino birati iz redova plemića, odnosno članova Velikoga vijeća grada Šibenika. Šibenska galija nosila je ime Sv. Juraj, a za njezina soprakomita izabran je Kristofor Lučić. Osim galije Sv. Juraj, zapovjednik mletačke flote Venier u svome izvještaju spominje i jednu navu Martina iz Šibenika koja je također bila u sastavu njegove flote. Njezin zapovjednik bio je Cesaro Carpero iz Lucche, a Venieru je poslužila kad je u svibnju ili lipnju poslao s njom jedan odred vojnika u Kandiju.³¹

Vijest o položaju otomanske flote, koja se još uvijek nalazila u Lepantskome zaljevu, stigla je do Ligne flote 2. listopada. U ranu zoru, 3. listopada, Don Juan izdaje zapovijed za pokret cijele kršćanske flote prema Lepantu. Osmanlije su to zapravo i htjeli zbog toga što su nastojali privući kršćanske snage u bitku unutar vlastitih voda. Njihov glavni zapovjednik Ali-paša imao je na raspolaganju 221 galiju, 38 galeoca i 18 fusta na kojima je sveukupno služilo 41 000 veslača, 13 000 mornara i 34 000 odabranih vojnika (većinom janjičara). Uz Ali-pašu, jedan od zapovjednika osmanske flote bio je i spomenuti Uluz-alija.³² Dakle, usporede li se same brojke s jedne i s druge strane, lako je za primijetiti kako su Ligne snage s 210 galija i 80 000 ljudi bile ponešto slabije u odnosu na osmanske koje su raspolagale 221 galijom i 88 000 ljudi. Dvije su se moćne flote sastale u zoru 7. listopada. Uskoro su se rasporedile i počele napredovati jedna prema drugoj. Šibenska galija Sv. Juraj pod vodstvom soprakomita Kristofora Lučića smještena je u rezervni dio flote Svete lige kojim je zapovijedao Santa-Cruz.³³ Bitka je tekla povoljno po kršćanske snage sve dok se desno krilo pod zapovjedništvom Giovannija Andree Dorije nije našlo u opasnosti. Na njega je navalio Uluč-alija sa svojim jedinicama, a u toj žestokoj borbi potopljene su galije Trogira i Kotora. Međutim, u presudnome trenutku u pomoć mu je stigao Santa-Cruz sa svojom rezervom u kojoj je bila i šibenska galija. Njegova intervencija se za daljnji tijek bitke pokazala presudnom. Nakon mukotrpe četverosatne borbe, osmanska je flota bila poražena, a Ali-paša je poginuo.³⁴ Nakon velike bitke u kojoj je skršena otomanska pomorska nadmoć, kod kršćanskih snaga došlo je do nesloge. Unatoč značajnoj pobjedi, njihova novostečena pozicija nije dovoljno iskorištena. U prilog tomu ide i neuspješni pokušaj mletačkoga zapovjednika Sebastiana Veniera za osvajanjem mjesta Santa Maure na Leukadiji. U neuspješnoj opsadi toga grada stradala je šibenska galija Sv. Juraj. Poginulo je nekoliko artiljeraca, a jer ga više nije mogla spasiti, posada je brod zapalila.³⁵

30 G. NOVAK 1976: 174.

31 F. DUJMOVIĆ 1974: 122-123; 126-127.

32 I. ŠIŠEVIĆ 1974: 41.

33 I. ŠIŠEVIĆ 1974: 42.

34 I. ŠIŠEVIĆ 1974: 44-45.

35 F. DUJMOVIĆ 1974: 127.

Stanje na širem šibenskome području i dalje je bilo opasno, a borbena djelovanja nisu prestajala ni u narednom razdoblju. U srpnju 1572. godine Mlečani su napali Skradin pri čemu su, osim mletačkih plaćenika, sudjelovali Šibenčani i uskoci. Predgrađe je zapaljeno, a sam grad opljačkan, no tvrđava je ipak ostala neosvojena. Zbog približavanja osmanske konjice, mletački su pješaci bili prisiljeni na povlačenje, a neprijatelju su pregradili put nabacavši drveće.³⁶ U ljeto iste godine dvanaest osmanskih fusta napalo je otok Žirje. Gotovo čitav njegov teritorij bio je opljačkan i opustošen, a nad stanovništvom je napravljen pokolj.³⁷ Šibensko Veliko vijeće željelo je zaštititi Žirje od daljnjih otomanskih napada. Zbog toga ono donosi odluku da se na otoku, inače važnom centru šibenskoga ribolova, izgradi tvrđava.³⁸ Stanje u gradu te je godine bilo vrlo teško o čemu svjedoči izvješće generalnog providura Jakova Foscarinija: Čitav je kotar u ovome ratu izgubljen, ostadoše sami otoci Zlarin, Prvić, Krapanj, Lupac, Tribunj i Murter... a o narodu mogu samo kazati da je bačen u siromaštvo i da je umoran od rata...³⁹ Teško stanje koje tijekom Ciparskoga rata nije vladalo samo u Šibeniku, već i u čitavoj Dalmaciji, u određenom smislu bilo je posljedica obrambene politike koju je vodila Serenissima. Naime, ona je bila pomorska velesila koja je imala svoje posjede i velike prihode na Levantu. U tom kontekstu, njoj je Dalmacija bila potrebna samo kao siguran put za njezinu prekomorsku trgovinu, koji je uvijek bio dobro osiguran zahvaljujući dalmatinskim gradovima i otocima. Na tom uskom području uz more, ona je imala svoje baze, kao i veliku rezervu najvrsnijih veslača. Za njihovu se obranu i opskrbu kako-tako brinula, iako često ne udovoljivši niti polovici zahtjeva koje su poslanstva dalmatinskih gradova očajnički zahtijevala.⁴⁰ S druge pak strane, svoj teritorij u dalmatinskoj unutrašnjosti olako je napuštala, često i na najmanji pritisak Osmanlija, da bi ga opet vratila tek onda kad bi joj to prilike (veća osmanska angažiranost na drugim bojištima) dopustile. Veneciji je takva ratna strategija bila najjeftinija, a i jednostavno joj se nametala sama od sebe jer za stanovništvo koje se nalazilo dalje od morske obale nije nikada posebno brinula. Posljedice takve obrambene politike bile su nepodnošljivo teške za čitavu Dalmaciju.⁴¹

U oskudici koja je u gradu vladala za Ciparskog rata, Šibenčani su se snalazili pomoću „trgovine“ sa Zagorcima. Ona je vođena na specifičan način, uvjetovan trenutnim okolnostima. Generalni providur Foscarini, u svojoj relaciji Senatu iz 1572. godine, navodi sljedeće: *Podnosio bi ovaj grad veliku oskudicu u ovome ratu kao i svi ostali u Provinciji, da nije ratnog plijena i kad ne bi turski zarobljenici, koji su pušteni na vjeru ili uz zalog, donosili na ime svoga otkupa žito i druge proizvode, i od kojih mnogi pod izgovorom svoga otkupa nastavljaju trgovati.*⁴² Kako se vidi, za zarobljenike nije tražen otkup u novcu, već u žitu i drugim živežnim namirnicama, no prednost od toga imala je i osmanska strana koja je takve međusobne odnose lako mogla iskoristiti za špijunažu.⁴³ Unatoč tim vezama sa zaleđem, Šibenik je muku mučio s nestašicama, prije svega s nestašicom vode. Problem s vodoopskrbom bio je gotovo uvijek prisutan u šibenskoj komuni, a naročito bi do izražaja dolazio u ljetnim mjesecima. Ovoga puta tomu su značajno doprinijele i ratne okolnosti.

Naime, Mlečani su uništili slabo utvrđene kule na ulazu u kanal sv. Ante, bojeći se da ne bi pale u ruke neprijatelju. Na taj je način težište obrane u potpunosti prebačeno na tvrđavu sv. Nikole,

36 F. DUJMOVIĆ 1974: 127.

37 S. GRUBIŠIĆ 1974: 72.

38 F. DUJMOVIĆ 1974: 127.

39 S. GRUBIŠIĆ 1974: 72.

40 A. USMIANI 1974: 108.

41 A. USMIANI 1974: 109.

42 S. GRUBIŠIĆ 1974: 73.

43 G. NOVAK 1976: 175.

naoružanu s 32 topa.⁴⁴ Međutim, uskoro se pokazalo da je to bio potpuno pogrešan potez. Bez tih kula, osmanske su snage lako došle do kanala sv. Ante te su na neko vrijeme zauzele ulaz i izlaz iz njega. Šibenska je luka na taj način ostala zatvorena tako da se određeno vrijeme nije bilo moguće probiti brodovima i opskrbiti Šibenik s morske strane. Najteže od svega bilo je to što je u ljetnom razdoblju u tada prenapučenom gradu bilo nemoguće dobiti dovoljne količine vode. Naime, Šibenik se u takvim situacijama vodom najčešće opskrbljivao iz obližnjih Vodica. Budući da je prolaz do šibenske luke bio blokiran, a kopneni put vrlo nesiguran i opasan zbog sveprisutnih otomanskih jedinica, Šibenik jednostavno nije mogao dobiti dovoljno pitke vode. Tomu je Venecija nastojala doskočiti na način da je u desetak kilometara udaljenim Vodicama sagradila kulu koja je trebala čuvati izvor, no ta je kula bila jako slaba i Osmanlije su je brzo osvojili i onemogućavali brodovima koji su po vodu dolazili da je uzimaju i odvoze natrag u Šibenik. Također, oni su često znali i zagaditi tu vodu, zbog čega je mnogo ljudi i umrlo.⁴⁵

Početak siječnja 1573. godine, Veliko vijeće Šibenika ponovno se za pomoć obraća Serenisimi tražeći popravak gradskih zidina, slanje prosa i raži uz cijenu kakva je i u Veneciji te građevni materijal za popravak gradskih kuća u kojima su tada stanovali vojnici. Osim toga, zatraženo je da uskoci ne budu otpušteni iz službe, 25 konja, te dva naoružana brigantina.⁴⁶ Ipak, uskoro se opasno ratnom stanju bližio kraj, budući da je 7. ožujka 1573. godine došlo do sklapanja separatnoga mira između Venecije i Osmanskoga Carstva. Venecija je htjela mir pošto je u samome ratu utrošila ogromna sredstva, a stalna borbena djelovanja imala su za posljedicu gotovo potpuni prestanak trgovine. Također, ona je svoje građane opteretila velikim porezima, a zemlja se slabo obrađivala, budući da su ljudi morali služiti na galijama. Sve je to Veneciju značajno pogodilo i prisililo na izlazak iz rata.⁴⁷ Uvjeti mira su je prisilili na gubitak Cipra, uspostavu stare granice prema Osmanskome Carstvu u Dalmaciji i Albaniji, kao i na plaćanje 300 000 dukata Osmanlijama. Međutim, ubrzo se pokazalo kako će Venecija ipak izgubiti značajna područja u Dalmaciji. Naznaka toga vidi se i u izvještaju jednoga španjolskog špijuna koji je boravio u Dubrovniku, a koji je dojavio da su: *Turci Mlečanima obećali vratiti granična područja koja su okupirali u Dalmaciji te područja koja pripadaju Zadru, ali to je bilo samo da ih navedu da potpišu mir.*⁴⁸

Budući da je ugovoreno da granica bude uspostavljena kao što je bila i prije rata, Mletački senat je u veljači 1574. zatražio od šibenskoga kneza da ga točno obavijesti o predratnoj osmansko-mletačkoj granici. Tada je mletačka strana ponovno postavila pitanje koje se tiče 33 spornih sela koja su na početku 16. st. stari stanovnici napustili, a umjesto njih su došli Vlasi kao osmanski podanici. Lokalne osmanske vlasti nisu nikad pristajale na vraćanje tih sela Šibeniku, pravdajući se kako ne znaju gdje bi s tim Vlasima. Međutim, nakon završetka Ciparskoga rata i razgraničenja iz 1576. godine, sporna sela napokon su i postala otomanskim posjedom.⁴⁹ Prije toga razgraničenja bilo je provedeno još jedno, za koje se često tvrdi da ga je samovoljno proveo Ferhad-beg. Dotični Ferhad Sokolović bio je sandžak-beg Kliškoga sandžaka, a 1573. godine imenovan je bosanskim sandžak-begom.⁵⁰ On je spomenuto razgraničenje dovršio sam, bez mletačkih predstavnika, najvjerojatnije u

44 S. GRUBIŠIĆ 1974: 72.

45 G. NOVAK 1976: 176.

46 F. DUJMOVIĆ 1974: 128.

47 F. DUJMOVIĆ 1974: 128.

48 E. KORIĆ 2012: 134.

49 K. JURAN 2015: 163.

50 E. KORIĆ 2012: 135.

lipnju 1574. godine. Međutim, mletački izaslanici počeli su se žaliti na Ferhad-bega, govoreći kako je oduzeo velike dijelove teritorija dalmatinskim komunama. Nakon toga je Porta naložila da se granice ponovno povuku, ovoga puta uz sudjelovanje i mletačkoga i osmanskoga povjerenika.⁵¹ Kao što je već spomenuto, u literaturi se često može naići na to da je Ferhad-beg Sokolović svojevrijedno povukao granicu⁵² „na štetu Zadra, Šibenika i Trogira“, no iz osmanskih izvora vidi se da Ferhad-beg u ovim aktivnostima nije djelovao sam nego je postojala službena komisija u kojoj su bili određeni funkcioneri na čelu s njim. Nadalje, ta je komisija imala precizne upute Porte o tome kako treba raditi i na koji način treba postupati u pregovorima, a između ostaloga, imala je i konkretnu uputu da s mletačkim izaslanicima zajednički pregleda granicu. Iz osmanskih izvora može se zaključiti što je zapravo bio pravi razlog Ferhad-begove „samovolje“. Naime, on u svome izvještaju priznaje kako je uistinu sam povukao granicu, ali govori i kako je do toga došlo samo zato jer se na dogovorenemu sastanku *mletački predstavnici uopće nisu bili pojavili*.⁵³ Zbog svega toga, 1575. godine krenulo se s revizijom granične linije. U toku novih pregovora, Mlečani su se pokušavali koristiti novcem i drugim sredstvima kako bi sebi osigurali zadržavanje što većega teritorija kojeg su imali prije rata, no to im ipak nije pošlo za rukom. Nova granica prema kojoj su se Osmanlije našli nikada bliže dalmatinskim gradovima, uistinu je završila kao vrlo nepovoljna za Serenissimu.⁵⁴ Što se Šibenika tiče, nova granica između njegova distrikta (odnosno između onoga što je od tog distrikta preostalo) i Osmanske Carevine, išla je linijom od Prukhljanskoga jezera po Trtru do brda Norilj, lokve Munjače, Velikoga kamena, Gomile, brda Male Sasare, Velikoga i Maloga potoka do vode „Galingia“, lokve nad Dragom, Velikoga brda, doline Gripeće do lokve Bojane i dalje prema Trogiru.⁵⁵

4. STANJE U ŠIBENIKU I NJEGOVU DISTRIKTU DO POČETKA KANDIJSKOGA RATA

Nakon prestanka ratnih djelovanja, onaj mali dio teritorija koji je šibenska komuna zadržala, bio je opustošen i pogođen siromaštvom. Ratna razaranja pogodila su sve slojeve stanovništva, tako da su i plemići, odmah nakon sklapanja mira, nastojali dobiti naknadu za pretrpljene štete na svojim imanjima ili nagradu za borbu u ratu. Među njima bili su Simonići, kojima je porušena tvrđava Parisoto u Donjem Polju, te sinovi Petra Draganića, kojima su osmanske snage srušile selo Zlosela.⁵⁶ U neposrednome poraću, 1574. i 1575. godine, na šibenskome dijelu mletačko-osmanske granice često je dolazilo do manjih sukoba i incidenata.⁵⁷ To se vjerojatno može pripisati nesigurnoj i još uvijek nedefiniranoj situaciji na mletačko-osmanskoj granici.

Nedugo nakon završetka rata, u Šibenik je došao novoizabrani knez Agostino Moro. U gradu je zatekao 3937 stanovnika, od kojih je 946 bilo sposobnih za oružje. Ti podatci značajno se razlikuju od onih koje je iznio generalni providur Foscarini samo godinu dana ranije. On kaže kako je u Šibeniku 1572. godine bilo 5391 stanovnika, od kojih je sposobnih za oružje bilo samo 520. To je vjerojatno posljedica toga što su se seljaci iz svih krajeva šibenskoga distrikta tijekom otvorenih ratnih djelovanja skrili unutar gradskih zidina, jedinoga utočišta koje im je garantiralo nekakvu

51 E. KORIĆ 2012: 139.

52 Na primjer kod S. GRUBIŠIĆ 1974.

53 E. KORIĆ 2012: 140-141.

54 E. KORIĆ 2012: 140-141.

55 K. KUŽIĆ 2005: 172.

56 F. DUJMOVIĆ 1974: 128.

57 S. GRUBIŠIĆ 1974: 75.

sigurnost. Lako je moguće da se veći dio toga istog stanovništva prestankom ratnih sukoba vratilo svojim kućama. Dakle, kao što se vidi, s prvim glasom o miru, Šibenik se smanjio za 1454 stanovnika.⁵⁸ Cijeli prostor Mletačke Albanije i Dalmacije izgubio je veliki dio svoga stanovništva, te je sa 100 000 stanovnika, koliko je imao sredinom 16. st., spao na 60 000.⁵⁹ Šibenski teritorij u to je vrijeme bio izložen propadanju, a neobuzdane skupine martolosa pljačkale su i ono malo što je na njemu preostalo. Polja se nisu mogla obrađivati, a težaci su im se bojali prići budući da još uvijek nije došlo do smirivanja situacije na granici. Tomu je nastojao doskočiti šibenski knez i kapetan Agostino Moro koji je poticao seljake da se vrate u svoja sela. U pomoć im je slao i jedinicu od 58 konjanika koja je stalno obilazila šibenski teritorij te napadala martolose, ali i uskoke koji su preko mletačkoga teritorija često provaljivali na otomanski.⁶⁰

Oni su u prošleme ratu bili mletački saveznici u borbi protiv Osmanlija, no ne pristavši na mir, i dalje su nastavili s prepadima na područja koja su bila pod osmanskom vlašću.⁶¹ Stanje u šibenskoj okolici dvije godine od prestanka ratnoga sukoba dobro karakterizira sljedeći citat iz relacije šibenskoga kneza Mora 1575. godine. On govori kako bi trebalo osposobiti barem kule Parisoto i Vrpolje *da bi se oni koji idu obrađivati zemljišta mogli spasiti u slučaju upada na to područje*.⁶² Sve to uzrokovalo je u određenoj mjeri ponovno vraćanje stanovništva sa sela na područje grada. Pod pritiskom gore spomenutih nedaća, mnogi se stanovnici šibenskih sela u svoje kuće više nisu mogli vratiti budući da su često bile u vrlo lošem stanju ili ih zbog teških ratnih razaranja i pustošenja više nije ni bilo. U nekima od njih znali su zateći i Morlake koji su te kuće zaposjeli tijekom rata i iz njih više nisu htjeli izići. Zbog svega toga, porast stanovništva na 4416 (931 sposobnih za oružje), koliko ih je bilo na odlasku Mora s mjesta kneza, odnosno za 479 ljudi tijekom njegova kneževanja, ne treba previše čuditi.⁶³

Teško stanje u kojem se Šibenik nalazio nastavilo se i dalje. To je ponukalo Grad da moli Veneciju za pomoć krajem prosinca 1576. godine. Šibenčani su zahtijevali da ih se oslobodi plaćanja žita kojeg su dobili tijekom Ciparskoga rata. Proizvodnja najvećega šibenskog izvoznog artikla, soli, drastično se smanjila i pala je s 20 000 – 25 000 kabala (stanje prije rata) na 4 392 kabala u 1576. godini.⁶⁴ To je bio među važnijim uzrocima velikoga pada financijskih prihoda komune koji nisu bili dovoljni niti za redovito isplaćivanje plaća činovnicima.

Unatoč svemu tome, prilike u Šibeniku i njegovoj okolici počele su se popravljati, no još uvijek vrlo polako. Tomu je svakako pogodovao mir u kojem je sam Grad uživao, međutim, ostatak njegova teritorija stalno je bio izložen opasnim provalama. Grad je pomalo jačao, što je u kolovozu 1581. godine primijetio i novi knez Giovanni Antonio Foscarini, doživjevši Šibenik kao „vrlo bogat i miran“. S druge strane, njegov teritorij ocijenio je nemirnim i ugroženim od strane martolosa i hajduka, koji su podršku imali u tadašnjem kliškom sandžak-begu Hasanu. Služeći se nekim diplomatskim vještina, Venecija je uspjela u tome da ga se ukloni s toga položaja. Kako bi dalje smirio situaciju, knez Foscarini srušio je kulu u selu Danilu jer su se njome za skrivanje često koristili uskoci i martolosi.⁶⁵

58 G. NOVAK 1976: 175.

59 J. VRANDEČIĆ – M. BERTOŠA 2007: 24.

60 G. NOVAK 1976: 176-177.

61 K. KUŽIĆ 2005: 172.

62 G. NOVAK 1976: 177.

63 G. NOVAK 1976: 75-176.

64 S. GRUBIŠIĆ 1974: 81.

65 G. NOVAK 1976: 177.

U tome periodu (1581. – 1583. godine), u samome Šibeniku bilo je 5709 stanovnika, a na šibenske teritoriju izvan grada 4346. Od ukupno 10 055 stanovnika, bilo ih je 2151 koji su bili sposobni za oružje. Oni su iskorišteni tako da su se u Šibeniku organizirale cernede ili cernide. Sindici Dona Basadonna i Pietro Lando u svome izvještaju iz 1580. godine nakon povratka s inspekcije po Dalmaciji spominju kako u Šibeniku ima 1332 članova tih cerneda. Kod financiranja tih jedinica, Venecija nije morala trošiti na oružje, a ni na plaću zapovjednika. Uglavnom su se sastojale od ljudi iz Grada, ali ih je bilo i sa cijeloga šibenskog distrikta. Bili su različito naoružani (puške, kolja, srpovi, toljage), no svi su imali sablje te su bili podijeljeni u kompanije. To su bile dobrovoljne postrojbe za koje šibenska komuna nije plaćala ništa osim jednoga dukata mjesečno svojem vojniku plaćeniku koji im se nalazio na čelu. Ostali su bili zadovoljni što su naoružani i što se u tim nesigurnim vremenima mogu boriti i obraniti.⁶⁶

Kako su 80-te godine 16. st. prolazile, tako se i stanje u Šibeniku i ostatku njegova teritorija smirivalo i kretalo nabolje. Provale osmanskih martolosa nešto su se smanjile, no problem s uskocima ostao je kao daljnji kamen smutnje koji je remetio odnose između mletačkih i osmanskih vlasti. U to vrijeme se poduzimaju mjere za popravak solana i povećanje proizvodnje soli. To je uskoro omogućilo ponovno oživljavanje trgovine s otomanskim zaleđem i opskrbu Grada prijeko potrebnim namirnicama.⁶⁷ S vremenom je došlo i do porasta stanovništva. Grad Šibenik s predgrađima imao je 6141 stanovnika, dok ih je čitava šibenska komuna tada imala 10 232. Iz relacije šibenskoga kneza Orsata Giustiniana (1585. godine) kao zanimljivost može se izdvojiti neobično velik broj žena. U Gradu (zajedno s predgrađima) bilo je 2645 muškaraca, naspram 3496 žena. Dakle, bilo je 851 žena više nego muškaraca. Uzroke takvom stanju svakako treba tražiti u prošleme ratu u kojem je poginulo mnogo muškaraca (bilo kao vojnici na kopnu, bilo kao mornari ili veslači na galijama), ali i u velikim upadima i pustošenjima koja su se događala na šibenskome području i u poraču. Ono što još treba napomenuti analizirajući broj stanovnika iz ove relacije jest da je Šibenik tada po broju stanovnika bio najveći grad mletačke Dalmacije.⁶⁸

Sljedeći uvid u stanje šibenske komune omogućava nam šibenski knez i kapetan Falier koji je po završetku svoje dužnosti 9. listopada 1587. godine podnio iscrpan izvještaj Mletačkomu senatu. On kaže kako se šibenski kotar proteže u duljini od 32 milje, od Zlosela do Rogoznice. Također, navodi i to kako je čitav kotar bio vrlo stešnjen uz obalu, a na nekim mjestima se pružao u dubinu samo 200 koraka. Šibenik je tada imao 1426 kuća, a u predgrađima je (u koje je bila uključena i Crnica) živjelo 6440 stanovnika.⁶⁹ Uključujući sve stanovništvo na kopnu i otocima, šibenska je komuna 1587. godine imala 10 508 stanovnika, što je porast od 276 stanovnika u odnosu na razdoblje od prije dvije godine.⁷⁰ Naseljena mjesta na kopnenome dijelu šibenskoga distrikta bila su Zlosela, Tijesno, Tribunj, Vodice, Primošten, Rogoznica i Vrpolje, dok su naseljeni otoci bili Krapanj, Murter (na kojem su se nalazila naselja Velo Selo, Betina i Jezera), Prvić, Zlarin, Kaprije i Žirje.⁷¹ Iz Falierova izvještaja može se saznati i o nekim problemima koji su mučili tadašnji Šibenik. Jedan od važnijih bila je slaba proizvodnja žita kojeg nije bilo dovoljno ni za 3 mjeseca pa ga se moralo uvoziti uz dozvolu Venecije iz osmanskoga zaleđa. Također, Falier ističe i uvijek prisutan problem nestašice vode

66 G. NOVAK 1976: 177.

67 S. GRUBIŠIĆ 1974: 81.

68 G. NOVAK 1976: 178.

69 S. GRUBIŠIĆ 1974: 81-82.

70 G. NOVAK 1976: 178.

71 G. NOVAK 1976: 178.

koja se morala dovoziti brodovima iz Vodica. Prihodi Općinske komore iznosili su tada 4 249 dukata godišnje i davali su se u zakup.⁷²

Od prethodno spomenutih naselja na kopnenome dijelu šibenskoga teritorija, jedino naselje koje se nije nalazilo uz samu morskobalu bilo je Vrpolje. Ono je od grada bilo udaljeno gotovo deset milja, a obično ga se oslovljalo kao „kaštel Vrpolje“. Međutim, taj naziv bio je uvelike pretjeran jer je taj „kaštel“ bio vrlo slab i nesposoban da se odupre većem neprijateljskom pritisku. Usprkos tomu, kao takav bio je jedina straža mletačke vlasti na tolikoj udaljenosti od mora, a štiti je 37 kuća (s 205 stanovnika) koje su se nalazile oko njega.⁷³ Budući da je bilo slabo utvrđeno i da se nalazilo na opasnom području, gotovo nitko s ostalih dijelova šibenskoga teritorija nije imao želju da se doseli u Vrpolje. U njemu je živio jedan dio njegovih starijih stanovnika, nešto Vlaha koji su pobjegli s otomanskoga teritorija te nešto kriminalaca koje su šibenski knezovi slali u progonstvo. Ipak, uz sve mane, Vrpolje je dobro služilo u obrambene svrhe budući da je straža koja se tamo nalazila mogla braniti od upada područja oko Primoštena, Rogoznice i Krapnja.⁷⁴

Osim upada uskoka, u desetljeću 1580. – 1590. godine, bilo je i drugih nemira. Posebno su zanimljive bile političko-socijalne napetosti koje su se zbivale unutar samih gradskih zidina. Jedna od takvih bila je pobuna pučana protiv plemića koju su 1582. godine vodila braća Ručić zajedno s Nikolom Rankolinom i Lukom Rajčevićem.⁷⁵ Nadalje, iz Šibenika su 1583. godine protjerana braća Kosirić (Krst, Baltazar i Melkior) zato što su bili pristaše hrvatsko-ugarskoga kralja (tj. austrijskoga cara) te zato što su poticali pučke pobune.⁷⁶ Tom prilikom oduzeta su im sva dobra, međutim, 1593. godine generalni providur Almaro Tiepolo ipak ih je oslobodio progonstva. Budući da su ponovno postali vjerni Serenissimi, vraćena im je sva zaplijenjena imovina.⁷⁷ Kao protivnik Mlečana, tih je godina bio protjeran i prvi autor dalmatinske povijesti, Dinko Zavorović. Poslije toga otišao je u Ugarsku, gdje je naišao na pomoć Fausta Vrančića, a istaknuo se i u borbama protiv Osmanlija.⁷⁸ Osim ovih incidenata vezanih uz pojedince, u ožujku 1589. godine došlo je do šire i masovnije pobune pučana protiv plemića. Pobunjenici su došli pred Kneževu palaču, tražeći od njega da pusti nekoliko njih koji su bili utamničeni. Budući da su mu prijetili smrću i da su bili naoružani, knez je udovoljio njihovim zahtjevima. Pobunjenici su nakon toga provalili u skladište oružja te su se još bolje naoružali. Uspjeli su se održati sve do kraja ljeta 1589. godine, kada ih je zajedničkim snagama uspjela poraziti državna vojska uz pomoć lokalnih šibenskih plemića.⁷⁹

Došavši 1591. godine u Šibenik, novi knez Antonio Pesaro naišao je na znatno mirnije prilike, no njega su uskoro počeli brinuti drugi problemi, vezani uz prenapučenost grada. Pesaro je podijelio stanovnike Šibenika na: plemiće, građane, zanatlije i seljake. Naravno, najviše je bilo seljaka, od kojih se većina za vrijeme prošloga rata doselila u Grad. Takva podjela kakvu je iznio Pesaro bila je u raskoraku s gradskim običajima i zakonima koji su poznavali samo dva sloja, plemiće i pučane. Potonjima su definitivno pripadali građani i zanatlije (barem većina njih), koji su kao takvi imali svoja statutarna prava. S druge strane, useljeni seljaci nisu imali statutarna prava, ali ni dužnosti kao što

72 S. GRUBIŠIĆ 1974: 82.

73 G. NOVAK 1976: 179.

74 G. NOVAK 1976: 179.

75 G. NOVAK 1976: 245.

76 F. DUJMOVIĆ 1974: 122.

77 V. LUPIS 2006: 118.

78 S. GRUBIŠIĆ 1974: 92.

79 S. GRUBIŠIĆ 1974: 80.

je naprimjer bilo stražarenje na gradskim bedemima.⁸⁰ Pitanje trajnoga smještaja tih ljudi izraslo je u gorući problem koji je tištio gradske oce sve do kraja 16. st. Grad nije mogao podnijeti toliki broj ljudi, tako da je dolazilo do nedostatka pitke vode (što je ionako oduvijek bio problem u Šibeniku) i manjka kruha (gradski teritorij nije se dovoljno obrađivao). Doseljenici, koji su prije Ciparskoga rata obrađivali svoja polja, to više nisu htjeli činiti zbog opasnosti i udaljenosti od grada. Zaista je malo tko, tko se za vrijeme ratnih zbivanja sa svojom obitelji sklonio unutar gradskih zidina, sada bio spreman na povratak u svoje selo. Pesaro je predlagao da se te pridošlice smjeste na poluotok Mandalinu gdje bi se osnovalo novo naselje i gdje bi im mogla brzo stići pomoć iz Grada u slučaju osmanskoga ili nekog drugog napada.⁸¹ Naravno da od tog, ali ni od nekih kasnijih prijedloga, nije bilo ništa. Iz relacije šibenskoga kneza Vettorea Dolfina 1597. godine vidi se kako i dalje nije bilo pomaka glede toga problema, a od završetka rata prošlo je gotovo 25 godina. Gradska infrastruktura jednostavno nije mogla podnijeti toliki broj ljudi. Nije bilo dovoljno stambenoga prostora, a situacija vezana uz higijenu bila je jako loša.⁸²

Do popravljanja stanja vezanog uz prehranu došlo je posljednjih godina 16. st. osnivanjem fontika (skladišta) za žito. Šibenčani su molili vladu u Veneciji da im odobri osnivanje fontika i da im prizna već otprije određenih 2000 kabala soli kao glavnicu za početak rada fontika. U tome razdoblju Šibenik je proizvodio količinu žita koja je bila dovoljna samo za dva ili tri mjeseca, tako da se osnivanjem fontika nastojala postići dobra opskrbljenost, ali i povoljna cijena žita.⁸³ Prema rješenju Mletačke vlade iz 1597. godine fontikom je upravljao odbor koji se sastojao od četiri plemića i četiri pučanina. Žito se nabavljalo putem kopnene trgovine s osmanskim zaleđem, ali i trgovinom s Apulijom, Papinskom Državom i Albanijom. Na samome kraju stoljeća došlo je i do znatnoga smanjenja broja stanovnika Grada. U relaciji kneza Andree Soranza iz 1599. godine iznesen je broj od 4582 stanovnika u Šibeniku zajedno s predgrađima. Još je uvijek broj žena (2604) višestruko nadmašivao broj muškaraca (1978). Teško je utvrditi točne razloge koji su doveli do smanjenja stanovništva, no uvijek postoji mogućnost da su se neki od njih vratili natrag u područja koja su prije naseljavali.⁸⁴

Tijekom perioda od kraja Ciparskoga rata do Madridskoga mira 1618. godine, glavni uzročnici nesigurnosti i sukoba na mletačko-osmanskoj granici u Dalmaciji, bili su uskoci. Šibenik je na svojoj teritoriji itekako osjetio njihovo djelovanje. Tijekom Ciparskoga rata, Venecija ih je angažirala za borbu protiv Osmanlija, tako da su se onda borili zajedno. Nakon završetka rata, situacija se promijenila. Republika zabranjuje uskocima gusarenje, ali i prelaženje preko njezina teritorija. To uskocima naravno nije odgovaralo budući da su prelaskom preko mletačkoga teritorija dolazili na otomanski, gdje su mogli vršiti pljačkaške pohode. Za osvetu, osmanske jedinice često su znale poduzeti protupohode pri čemu bi redovito stradavalo šibensko stanovništvo, dok bi uskoci s opljačkanim plijenom već bili negdje na sigurnome. Nastavljajući s tom praksom, uskoci dolaze u sukobe s Mlečanima koji će potrajati sve do Madridskoga mira. Taj sukob vodio se duž čitave obale istočnoga Jadrana jer su se uskoci svojim brzim brodovima mogli iskrcati gotovo bilo gdje i dalje se probiti u osmansko zaleđe. To je Serenissimi posebno smetalo s obzirom na to da je poznato kako je Jadran oduvijek smatrala morem nad kojim samo ona može imati potpunu hegemoniju.⁸⁵ Jedna od takvih

80 G. NOVAK 1976: 179.

81 G. NOVAK 1976: 180.

82 G. NOVAK 1976: 181.

83 G. NOVAK 1976: 182.

84 G. NOVAK 1976: 182.

85 S. GRUBIŠIĆ 1974: 82.

akcija odigrala se i na šibenske području krajem 16. st. Uskoci (njih 670 i 18 lađa) iskricali su se na obalu 13. veljače 1598. godine te su odmah produžili prema osmanskome teritoriju. Na povratku, skupivši bogati plijen, došli su do uvale Peleš južno od Primoštena, gdje su ih dočekale mletačke lađe. Zahvaljujući velikomu nevremenu zbog kojeg su se iste morale skloniti, uskoci su se uspješno prebacili u Rogoznicu, odakle su 17. veljače otplovili za Senj.⁸⁶ Uskocima je uvelike olakšavalo djelovanje to što su na mletačkome teritoriju imali svoje suradnike i pomagače. Tako je bilo i na području šibenskih sela. Seljaci su često bili povezani s uskocima iz koristoljublja, odnosno najčešće su dijelili s njima dobit od pljačke. Ipak, bilo je i slučajeva kada se seljaci jednostavno nisu mogli oduprijeti moćnim i naoružanim uskocima te su morali pristati na suradnju s njima, makar to možda nisu htjeli.⁸⁷ Na taj problem nadovezivao se i problem povremena useljavanja osmanskih izbjeglica na šibenski teritorij. Vrlo malen broj tih izbjeglica ostajao je trajno na šibenske području, dok ih se većina vraćala natrag na osmanski teritorij ili je prelazila uskocima. Prvi su bili opasni jer su uvijek mogli izvijestiti osmanske vlasti o stanju na šibenske području, dok je kod drugih opasnost bila u tome što su kao uskoci mogli lako predvoditi upade preko šibenskoga teritorija budući da su ga jako dobro poznavali.⁸⁸ Od uskočkih pohoda nisu samo stradavala otomanska sela, već su oni vrlo uspješno harali i kroz područja Skradina (1605. godine, prilikom čega su odveli oko 300 zarobljenika) i Drniša (1613. godine).⁸⁹ Krajem Uskočkoga rata, šibensko područje bilo je poprište jednoga od njihovih posljednjih upada. Bilo je to u lipnju 1617. godine kada su uskoci izvršili napad na ribarsko naselje Piškera na Kornatima. Madridskim mirom sljedeće godine i intervencijom austrijskoga cara, uskoci su prestali s djelovanjem na Jadranu.⁹⁰

Početakom 17. st. Šibenik ponovno bilježi značajan porast stanovništva. U gradu i predgrađima 1602. godine živjelo je 5593 stanovnika, što je porast od 1011 stanovnika u odnosu na 1599. godinu. Na teritoriju ostatka distrikta bilo je 3947 stanovnika. Malo je začuđujuće što je došlo do tako velikoga porasta gradskoga stanovništva, dok je broj seoskoga ostao približno isti. Također, začuđuje i što se dio stanovnika nije vratio u svoja sela budući da je u to vrijeme na šibenske području vladao relativan mir, a kaštel u Vrpolju bio je nanovo uređen i sigurniji nego prije. Možda je tome doprinijela razvijena trgovina s osmanskim teritorijem, koja se zbog dobrih prinosa od šibenskih solana, sve više intenzivirala.⁹¹ Čak je u to vrijeme šibenski knez da Canal potpuno restaurirao Kneževu palaču. Javlja se određeni prosperitet, što se može dobro primijetiti i po cijeni žita. Jedan star žita u Šibeniku je stajao 17 lira, dok je u ostatku Dalmacije cijena bila 26 lira i više.⁹² Bolje prilike koje su tada vladale u gradu, dobra cijena žita i manji broj nestašica, zasigurno su omogućile lakše nošenje s problemom prenapučenosti nego što je to bio slučaj u prošleme desetljeću.

Slične prilike potrajale su sve do 1607. godine, a broj stanovnika uvijek se kretao oko 5500 u Šibeniku s predgrađima i oko 10 000 na cijelome teritoriju. Međutim, 1607. godine došlo je do pojave kuge u Splitu, što je odmah utjecalo i na trgovačke odnose između osmanskoga zaleđa i dalmatinskih gradova. To je svakako osjetio i Šibenik budući da su osmanske karavane lagano prestajale dolaziti, a paralelno s tim i gradska se blagajna počela prazniti. U takvoj situaciji mogla se

86 S. GRUBIŠIĆ 1974: 82.

87 G. NOVAK 1976: 180-181.

88 G. NOVAK 1976: 180.

89 V. KAPITANOVIĆ 2005: 356.

90 S. GRUBIŠIĆ 1974: 83.

91 G. NOVAK 1976: 183.

92 G. NOVAK 1976: 184.

samo tražiti pomoć od države, što je knez Francesco Corner i učinio. Također, u vremenu od 1607. do 1609. godine vladala je i velika opasnost od neregularnih osmanskih jedinica koje su se znale zalijetati sve do samoga ulaza u šibensku luku, pljačkajući sve što im se našlo na putu.⁹³ Kako bi smirio stanje, Corner je dao popraviti gradske zidine te je sagradio zid oko Vodica.⁹⁴

U to je vrijeme u Veneciji tiskan Šibenski statut. Odluku o tome donijelo je Veliko vijeće Šibenika na dan sv. Mihovila, 29. rujna 1607. godine. Kako bi se to provelo, zatražena je financijska pomoć bogatoga i uglednoga Šibenčanina Frane Divnića. On je pristao, tako da je Statut tiskan 1608. godine pod naslovom „Volumen statutorum legum et reformationum civitatis Sibenici cum tabula rubricarum“.⁹⁵ Sastojao se od šest knjiga statutarnih zakona i jedne knjige reformacija kojih je bilo 295. Sve reformacije bile su donesene u razdoblju od 1379. do 1562. godine. U Statutu se vidi utjecaj mletačke vlasti, ali u jednom svojem dijelu sadrži i ostatke starohrvatskoga običajnog prava.⁹⁶

Početakom 17. stoljeća šibenski se knezovi počinju intenzivno žaliti na bratovštine pučana. Naravno ističu četiri „odjevene“ (one koje su nosile dugu tuniku određene boje i određenih znakova) bratovštine kao najproblematičnije. Optuživali su ih da se koriste prihodima bratovština za uvlačenje u gradske poslove i zahtijevali su od njih da im polože račune. Taj pritisak urodio je plodom pa je generalni providur Zane odredio da se njihovi računi moraju pregledavati u prisutnosti gradskoga kneza.⁹⁷ Osim toga, zamjerali su im i to što su se sastajali bez njihova znanja, kao i to što su se katkada znali sastajati i svi zajedno te slobodno razgovarali o čemu su htjeli.

Nakon toga je ponovno došlo do smirivanja situacije, no ne zadugo. Šibenski je knez Piero Morosini 1618. godine dobio naredbu da ždrijebom izabere 70 ljudi za službu na galiji. Od te službe bili su oslobođeni svi osim seljaka, koji se s time nikako nisu mogli pomiriti. Dio njih se sastao u jednoj bratovštini i odlučio da će pružiti otpor te da će tražiti da toj obvezi budu podvrgnuti i ostali, odnosno plemići, građani i zanatlije. Na Veliki četvrtak iste godine izašlo ih je dvjesto na ulicu te su krenuli put Kneževe palače izvikujući svoje zahtjeve. Probili su se unutra, zatraživši od kneza da ih se ne ždrijeba, zahtijevajući jednake dužnosti za sve građane. Naravno, sam knez nije mogao riješiti njihove zahtjeve zato što se radilo o privilegijama plemića i građana koje su tradicionalne već nekoliko stoljeća. Knez se morao poslužiti silom i zabranama kako bi proveo ono što mu je bilo naređeno.⁹⁸ To je djelovalo i pobunjenici su se na koncu primirili. Međutim, uvijek prisutna i tinjajuća nesnošljivost između plemića s jedne, i pučana s druge strane, ostala je i dalje trajnom karakteristikom Šibenika u ovome razdoblju. Naravno je nezadovoljan bio bogatiji sloj pučana, odnosno oni koji su trgovačkim posredovanjem između Grada i osmanskoga zaleđa akumulirali nešto veći financijski kapital i sada su tome nastojali pridodati i veću moć. Unatoč tome što su neki od njih bili bogatiji od samih plemića, oni i dalje nisu uspjeli voditi značajniju riječ u životu komune. Tome se posebno opiralo plemstvo koje je kao zatvorena cjelina bilo čvrsto i odlučno u namjeri da sačuva svoje privilegije i ne dijeli komunalnu vlast s ostalim građanima. Pučani su na to nastojali odgovoriti tako što su se sastajali u skupštinama preko kojih su pokušavali artikulirati svoje zahtjeve i želje. S ciljem sprječavanja tih sastanaka, 1622. godine šibenski je knez Vettor Morosini predlagao da se postave dva „pučka prokuratora“.⁹⁹

93 G. NOVAK 1976: 84-186.

94 G. NOVAK 1976: 139.

95 S. GRUBIŠIĆ 1974: 83.

96 S. GRUBIŠIĆ 1974: 84.

97 G. NOVAK 1976: 186-187.

98 G. NOVAK 1976: 230.

99 G. NOVAK 1976: 192.

Kroz čitavo sljedeće razdoblje, koje je prethodilo Kandijskomu ratu, Šibenik su karakterizirale vrlo intenzivne trgovačke veze sa zaleđem. Naročito je to bilo iskazano nakon prestanka uskočke opasnosti 1617. – 1618. godine kad su putovi prema Zagori postali puno sigurniji. Postoji više sačuvanih primjera pomoću kojih se lakše može predočiti trgovina s Morlacima u ovome razdoblju. Šibenski parun Ivan Petar Čačić preuzeo je od trgovaca iz Drniša i Požege 1628. godine 17 konja i 115 volujskih koža namijenjenih izvozu u Anconu. Također, kao jedan od primjera, mogu se uzeti trgovci iz Skradina budući da se spominju u više isprava. Tako se Frane Martinović iz Skradina obvezao 1642. godine dovesti dvadeset tovarnih konja volujskih i kravljih koža šibenskomu trgovcu Nikoli Buronji (jednom od najbogatijih Šibenčana toga doba).¹⁰⁰ Međutim, nije uvijek sve bilo tako mirno. Pregledavajući relaciju šibenskoga kneza Vincenza Ema iz 1641. godine, lako je primijetiti napetije stanje na šibenskome dijelu mletačko-osmanske granice. Situacija nije više prikazana onako mirno i karakteristično za relacije iz prethodna dva desetljeća, već se pomalo nazire i nadolazeći ratni sukob. Emo ističe kako osmanska granica nije uvijek mirna, a govori i o provali 3000 Drnišana te o njihovu napadu na Vrpolje, koje je on odbio. Također, spominje i upade manjih osmanskih četa prema Vodicama i Tribunju.¹⁰¹

Unatoč tome, dva su življa, mletački i osmanski, u tome periodu mira (gotovo tridesetogodišnjeg) na granici uvelike navikla jedan na drugi. Morlaci, osmanski podanici, nosili su svoje proizvode svakodnevno u Šibenik, a u njemu su pronalazili i kupovali robu uvezenu iz Venecije i ostalih krajeva Apeninskoga poluotoka, zanatske proizvode i ulje. Šibenik, najveći grad Mletačke Dalmacije, tada se nalazio u svojoj uzlaznoj putanji, a njegovi prihodi pred sam početak Kandijskoga rata 1645. godine iznosili su 6 000 dukata.¹⁰²

5. GOSPODARSKI PROCESI U ŠIBENIKU DO KANDIJSKOGA RATA

U tadašnjoj šibenskoj komuni presijecali su se putovi iz unutrašnjosti, preko kojih su dolazile karavane, i oni morski, preko kojih su dolazili trgovački brodovi prevozeći robu iz Venecije i druge obale Jadrana. Poput ostalih obalnih gradova u Mletačkoj Dalmaciji, i Šibenik je svoju gospodarsku snagu stjecao preko posredovanja, trgovine i razmjene, što mu je omogućavao prethodno spomenuti položaj sjecišta kopnenih i pomorskih trgovačkih putova. U tim tokovima sudjelovali su i sami Šibenčani izvozom viškova svoga distrikta.¹⁰³ Dolaskom mletačke vlasti 1412. godine Šibenik je nepovratno uključen u *Stato da Mar* što je imalo za posljedicu podvrgavanje centraliziranom sustavu Serenissime. Do polovice 15. st. glavne privredne grane u šibenskome distriktu bile su uzgoj stoke, poljoprivreda, proizvodnja soli i ribarstvo. Tomu su svakako pogodovala i tri izrazito različita zemljopisna područja (Zagora, obala i otoci) koja su i omogućila raznovrsnost tih djelatnosti. Međutim, početkom osmanskih provala u drugoj polovici 15. st. situacija se stubokom mijenja. Neprestana ratna opasnost, a kasnije i prostorno sužavanje na uzak obalni pojas, dali su novo obilježje cjelokupnom gospodarstvu dalmatinskih komuna pa tako i šibenskom. Gospodarski, ali i politički život dalmatinskih komuna 15., 16., i 17. st. odvijao se u konstantnome prožimanju interesa, ali i sukoba dviju velikih sila, Venecije i Osmanskoga Carstva.¹⁰⁴

100 K. JURAN 2015: 167.

101 G. NOVAK 1977: 243.

102 J. VRANDEČIĆ – M. BERTOŠA 2007: 55.

103 J. KOLANOVIĆ 1995: 25.

104 J. KOLANOVIĆ 1995: 66.

U gospodarskome razvoju Šibenika, a naročito u njegovu zamahu između Ciparskoga i Kandij-skoga rata, presudnom se pokazala proizvodnja soli. Nad tom proizvodnjom, ali i nad trgovinom soli, uvijek je budno stajao mletački nadzor jer je takvom kontrolom Republika osiguravala ogromne prihode.¹⁰⁵ Najveći zamah trgovini šibenskom solju dao je sporazum između mletačkoga predstavnika u Carigradu i osmanskoga carinika u Šibeniku o slobodnom izvozu šibenske soli u osmansko zaleđe iz 1525. godine. Prije toga na snazi je bio državni otkup soli, a ona se proizvodila u solanama šibenskih plemića u Zblaču. O važnosti soli za stanovništvo osmanskoga zaleđa, odnosno za Morlake, svjedoči i naziv „morlačka gabela“ za carinsku postaju koja se nalazila na poluotoku Mandalini.¹⁰⁶ Ta gabela nalazila se u relativnoj blizini solana, a tamo je sagrađena i kuća za stanovanje osmanskoga emina. Venecija je kod solana uvijek držala jednoga carinika i jednoga kapetana koji su trebali paziti na to da država ne bude oštećena. Međutim, taj carinik često je znao krasti, na što su se u svome izvještaju iz 1553. godine žalili i sindici Gianbattista Giustinian i Antonio Diedo. Osim toga carinika, pri šibenskim solanama postojao je i još jedan, takozvani „mali carinik“ kojemu je ovaj „veliki“ davao po 50 kabla soli, koje bi on onda prodavao na malo domaćima i Morlacima. Svaku je prodaju morao bilježiti. Osim krađa od strane carinika, šibenski knezovi znali su se žaliti i na okolno stanovništvo koje je uvelike kralo sol za vrijeme sezone.¹⁰⁷ Unatoč svemu tome, Šibenik je nakon Paga bio najveći proizvođač soli u Dalmaciji. Za razliku od paške soli, šibenske solane sve do kraja 16. st. nisu bile podvrgnute strožijim izvoznim zabranama, tako da se šibenska sol mogla slobodnije izvoziti.¹⁰⁸ Trećina šibenskih solana bila je u rukama države, a ostatak u rukama privatnika, odnosno šibenskih plemića.

Iako je Gianbattista Giustinian 1553. godine spomenuo kako je u Šibeniku zatekao svega petnaest pravih trgovaca, vrijedi istaknuti i njegov podatak da je tadašnja trgovina Šibenika s osmanskim zaleđem prelazila iznos od 50 000 dukata.¹⁰⁹ Takva plodna trgovačka razmjena između dviju država na šibenskome teritoriju nastavila se i nakon Ciparskoga rata. Osmanski su podanici u Šibenik donosili mnoštvo robe s ciljem da je prodaju. Najčešće se radilo o krupnoj i sitnoj stoci, žitu, siru, vuni i smoli.¹¹⁰ Šibenčani su također nudili Zagorcima mnoge uvezene i vlastite proizvode poput sukna, nakita, odjeće, poslastica, vina, ulja te naravno i soli kao najvažnijega šibenskog izvoznog artikla.¹¹¹ Nakon Madridskoga mira 1618. godine, trgovačka aktivnost još se intenzivira budući da više nije bilo uskoka koji su napadali trgovce i seljake te im oduzimali robu.

Stjecište tih mnogobrojnih osmanskih trgovaca, koji su svoju robu prodavali i razmjenjivali u Šibeniku, nalazilo se izvan gradskih zidina na prostoru takozvanih Vrtova (Šibenskih vrtova) u blizini kojih su bila Kopnena vrata. Lokalne vlasti su u 17. st. shvatile da je potreban uređeniji i prostraniji prostor koji bi poslužio kao prihvatilište osmanskih trgovaca i njihove robe. Tako šibenski knez 1622. godine piše svojim nadređenima kako bi izvan gradskih zidina trebalo podignuti nastambu za Morlake i Turke u kojoj bi oni mogli boraviti ne samo zbog opasnosti od epidemije kuge nego i zbog opće sigurnosti i rasterećenja gradskih ulica.¹¹²

105 J. KOLANOVIĆ 1995: 71.

106 K. JURSN 2015: 164.

107 G. NOVAK 1976: 263.

108 J. VRANDEČIĆ – M. BERTOŠA 2007: 30.

109 G. NOVAK 1976: 266.

110 S. GRUBIŠIĆ 1974: 82.

111 G. NOVAK 1976: 185.

112 K. JURAN 2015: 170.

Prije osmanskih upada, šibenska poljoprivreda bila je razvijena i ono što se proizvelo bilo je dovoljno kako bi se nahranilo stanovništvo cijele šibenske komune. Padom Bosne i sve većim napredovanjem Osmanlija prema istoku, njihove jedinice počele su češće provaljivati i na šibenski teritorij. Tada seljaci počinju napuštati sela uz granicu, što dovodi do zapuštanja polja, a onda i šibenska vlastela, koja je tu imala posjede, ostaje bez do tada sigurnih prihoda. Nakon Ciparskoga rata, osmanskoj opasnosti pridružuje se i ona uskočka te dolazi do još većega propadanja. U 16. i 17. st., osuđena na uski pojas zemlje uz more i na težake koji su radije odabirali sigurnost gradskih zidina umjesto rizičnog rada na poljima, šibenska je poljoprivreda bila u najvećem padu. Nije onda ni čudo da žita nije bilo dovoljno niti za dva mjeseca.¹¹³ Kako bi unaprijedili maslinarstvo, Mletački je senat tražio od gradskih knezova da se na svojem području zalažu za obnovu i uređenje maslinika te da ga redovito obavještavaju o napretku. Tadašnji šibenski knez nastojao se pridržavati propisanoga te je odmah naredio i stanovništvu da učini isto. Međutim, šibensko područje bilo je izrazito nemirno i često izloženo provalama, što je ljude uvelike odvrćalo od angažiranijega uzgoja. Ipak, ulje je i dalje bilo među glavnim proizvodima koji su se izvozili u osmansko zaleđe.¹¹⁴ Osim nesigurnosti na granici, razvoj poljoprivrede kočili su odnosi između težaka i plemića. Šibenski plemići zemljoposjednici jako su slabo ulagali u obradu, kopanje i sijanje, a istovremeno su tražili od težaka da im daju polovicu ili u najboljem slučaju trećinu svih plodova. Težaci to više nisu htjeli trpjeti, a pogotovo otkad im se otvorila šansa da kao najamnici počnu obrađivati polja osmanskih zemljoposjednika u daleko boljim uvjetima. Ti loši odnosi utjecali su na to da je zemljište u vlasništvu šibenskih plemića ostajalo neobrađeno, dok je istovremeno žita manjkalo. Zbog toga je trebalo uvoziti žitarice. Tu potrebu za žitom manjim dijelom je pokrivao uvoz žitarica iz osmanskoga zaleđa, dok je veći dio bio pokriven prekomorskim uvozom iz Papinske Države i Napulja.¹¹⁵ Bitno je napomenuti da je Šibenik, osim što je uvezio iz potonjih država, u njih također i izvezio. U periodu druge polovice 16. st. trgovački pravci Splita, Trogira i Šibenika sve se više okreću prema lukama Napuljskoga Kraljevstva i Papinske Države budući da uskočka opasnost reducira intenzitet dalmatinske trgovine sa sjevernim Jadranom. Kao posljedica toga, lokalni šibenski izvoz u papinske i habsburške prekojadranske luke tijekom druge polovice 16. st. premašuje izvoz u Veneciju. Tako je, primjerice, šibenska kancelarija 1576. godine izdala 108 izvoznih dozvola za nemletačke apeninske luke, 134 dozvole za istočnojadranske luke i samo 40 za Veneciju.¹¹⁶

U 17. st. u Šibeniku se prepoznaju zametci modernijega bankarstva koje će se proširiti i na ostatak Dalmacije. Upravne reforme koje je početkom 17. st. Republika sv. Marka poduzela, zahtijevale su i reforme financijskoga sustava. Taj sustav više si nije mogao dopustiti da se oslanja na nedovoljne komunalne prihode države, već je bio u potrazi za čvrstim i pouzdanim bankarskim mehanizmima. To je direktno bilo povezano s osnivanjem štedionica u čitavoj Dalmaciji nazvane „Sacro Monte Di Pieta“. Zapravo se radilo o instituciji državnoga bankarstva kreiranoj za razvoj kredita i financijsku pomoć poljuljanoj upravi. Prvi Monte u cijeloj pokrajini osnovao je generalni providur Francesco Molino u Šibeniku 1624. godine kako bi suzbio lihvarstvo i pojačao raspoložive fondove gradskoga kapitala.¹¹⁷

113 G. NOVAK 1976: 259.

114 G. NOVAK 1976: 188-189.

115 G. NOVAK 1976: 185-188.

116 J. VRANDEČIĆ – M. BERTOŠA 2007: 32.

117 J. VRANDEČIĆ – M. BERTOŠA 2007: 51.

6. RELIGIJSKI ŽIVOT U RAZDOBLJU OD CIPARSKOGA DO KANDIJSKOGA RATA

Prilog poznavanju religijskoga života kod katolika u navedenom periodu, svakako su izvještaji *ad limina* prema kojima su biskupi bili dužni izvijestiti Svetu Stolicu o kaptolu, katedrali, materijalnome stanju, župnim crkvama i župnicima, ali i o odnosima s političkim vlastima. Najstariji takav izvještaj iz Šibenika je u Rim odnio biskup Vinko Basso 1592. godine.¹¹⁸ On je poslužio kao primjer svim kasnijim izvještajima, a odlikuje ga i prilična potankost. Na početku govori o tome kako je Šibenska biskupija pod svjetovnom vlašću Mletačke Republike, a graniči s dva osmanska sandžakata – Ličkim i Kliškim. U Šibeniku je tada sve skupa bilo pedesetak klerika (svećenika i nižeg klera). Grad je bio podijeljen na sedam župa, u podgrađu su bile dvije, dok je jedna bila u šibenskoj luci. U ostatku biskupije, izvan grada, bilo je četrnaest župa. Mnoge od njih imale su glagoljaše za kapelane (upravitelje). Zbog blizine Osmanlija, prihodi biskupske menze bili su vrlo maleni i nesigurni.¹¹⁹ U gradu su tada postojale četiri laičke bratovštine, no nije bilo sjemeništa, nego su se bogoslovi slali u Loreto. U Šibeniku su se nalazili samostani braće dominikanaca i male braće sv. Frane. U ostatku biskupije bila su još dva franjevačka samostana. Što se ženskih redova tiče, u gradu su bila i dva samostana benediktinki.¹²⁰ To su bili samostan sv. Spasa i samostan sv. Katarine, a osnovani su još u srednjem vijeku.

Šibenik je u ovome periodu dobio i novi, treći samostan benediktinki. Bio je to samostan sv. Luce, a nalazio se uz istoimenu crkvu. Za otvorenje ovoga samostana najzaslužniji su šibenski pučani Nikola Ručić i Nikola Buronja. Ručić je 1598. godine odlučio da će svojim приходima osnovati ženski samostan za osam do deset djevojaka, kćeri građana pučana. U travnju 1605. godine sastavio je oporuku u kojoj je odredio da će se potrošiti 3000 dukata iz njegove ostavštine za gradnju toga samostana. Osim toga, odredio je i da se samostanu predaju još neke kuće, zemljišta i solane kako bi isti mogao imati dovoljno sredstava za funkcioniranje. Unatoč tome, nakon njegove smrti, ipak nije došlo do osnivanja samostana. Novac koji je Ručić za tu svrhu namijenio bio je dan na pozajmicu, a tako je ostalo sve do 1639. godine, kada je i predan novootvorenomu samostanu svete Luce.¹²¹ Međutim, još važniju ulogu za nastanak samostana imao je bogati šibenski trgovac Nikola Buronja. On je 18. rujna 1621. godine dobio dozvolu (jer nije imao muških potomaka) da osnuje novi samostan za benediktinke uz crkvu sv. Lucije, Modesta i Vida. U travnju 1624. godine je mletačka vlada ponovno dala dozvolu Nikoli Buronji za uređenje novoga samostana za dvanaest siromašnih djevojaka iz Šibenika. Tomu je uskoro pridodana i bula pape Urbana VIII. kojom se omogućuje osnutak trećega ženskog benediktinskog samostana u Šibeniku.¹²² Dvije godine prije nego što je dovršen, Nikola Buronja je umro (1637. godine), no njegovi nasljednici nastavili su njegovo djelo i konačno dovršili samostan.¹²³

U razdoblju između Ciparskoga i Kandijskoga rata na području Šibenika moglo se naići i na vjernike istočnoga ili grčkoga obreda, odnosno pravoslavce. Pravoslavlje se na području Šibenske biskupije javlja u 16. stoljeću.¹²⁴ Kada se govori o pravoslavlju na području Dalmacije, mogu se izdvojiti dva tipa: ono koje je došlo morskim putem iz mletačkih sredozemnih posjeda i koje se najviše

118 A. LUKINOVIĆ 2001: 253-254.

119 A. LUKINOVIĆ 2001: 256.

120 A. LUKINOVIĆ 2001: 257.

121 G. NOVAK 1976: 245.

122 I. LIVAKOVIĆ 2002: 155.

123 G. NOVAK 1976: 245.

124 M. BOGOVIĆ 2001: 779.

vezuje uz Grke te ono koje je došlo iz unutarnjega dijela Balkanskoga poluotoka, a napose se vezuje uz stanovništvo vlaškoga i slavenskoga podrijetla.¹²⁵

Grci su popunjavali neke od ponajboljih mletačkih plaćeničkih jedinica u Dalmaciji tijekom 15. i 16. st., a Mlečani su im u nekim mjestima dozvolili da svoju vjeru prakticiraju u crkvama.¹²⁶ Uz crkvu sv. Ilije u Zadru i crkvu sv. Venerande u Hvaru, jedna od tih bila je i crkva sv. Julijana u Šibeniku. Budući da su doseljeni Grci dotične crkve dobili od katoličkih biskupa na privremenu uporabu, u njima je ostao jedan oltar na kojem su katolički svećenici mogli održavati misu na svojem obredu.¹²⁷ Tako je bilo i u Šibeniku u kojem su još 1530. godine Grci dobili crkvu sv. Julijana na uporabu, no oltar sv. Mihovila ostavljen je katolicima te je svake tri godine do njega dolazio šibenski biskup i vršio vizitaciju. Godine 1596., stanovnicima Šibenika koji su pripadali grčkomu obredu generalni je providur Dolfin dao dopuštenje da po gradu nose bolesnicima pričest. Grci su se 1641. godine obratili vladi u Veneciji nakon što su im neki Šibenčani počeli smetati u izvršavanju njihovih vjerskih obreda. Tada im je Venecija izdala posebnu duku koju im je određeno korištenje crkve sv. Julijana i slobodno izvršavanje njihovih obreda. Također, osim plaćenika, u Šibeniku su se pojavili i grčki trgovci te na taj način pridonijeli povećanju pravoslavnih vjernika u gradu.¹²⁸

Crkveni poglavar dalmatinskih Grka bio je carigradski patrijarh. Od 1557. godine u Veneciji je djelovao njegov namjesnik (egzarh). Međutim, šibenski je biskup redovito odrađivao vizitacije crkve sv. Julijana, odnosno oltara sv. Mihovila te time potvrđivao svoju jurisdikciju nad njome. Grci su isto tako znali pohađati misu i u katoličkim crkvama, ali su sakramente primali samo od svojih svećenika. Uz to, katolički svećenici imali su pravo vođenja sprovoda vjernicima grčkoga obreda. Zbog toga se može kazati kako su Grci u Šibeniku i u drugim spomenutim dalmatinskim komunama (Zadru i Hvaru) živjeli unutar dviju jurisdikcija ili bolje rečeno između dvije jurisdikcije. O svemu tome je apostolski vizitator Oktavijan Garzadoro 1625. godine obavijestio Kongregaciju za širenje vjere u Rimu koja je naredila zabranu vizitacija shizmatičkih crkava, kao i povlačenje dekreta o prelasku vjernika grčkoga odreda na latinski obred. Unatoč tome, prijašnja praksa ponovno je prevladala. Zahvaljujući dotičnoj apostolskoj vizitaciji, saznaje se i da je 1625. godine u Šibeniku od prijašnjih šezdeset obitelji grčkoga obreda, njih pedeset prešlo na latinski obred. Posebno se lako prelazilo prigodom vjenčanja s latinskom odnosno katoličkom stranom. Tako nije iznenađenje da u izvješću iz 1645. godine u gradu nalazimo svega nekoliko obitelji grčkoga obreda.¹²⁹

7. ZNAMENITE OSOBE IZ KULTURNOGA ŽIVOTA

U razdoblju između Ciparskoga i Kandijskoga rata, Šibenik je dao veliki broj ljudi iz područja znanosti i kulture. Oni su ostavili značajan pečat u kulturnome i znanstvenome stvaralaštvu, ne samo u hrvatskim zemljama nego i u Europi. Budući da je ovo rad koji za svoj primarni fokus nema kulturu i kulturna zbivanja 16. i 17. st., dalje u tekstu će samo biti nabrojani neki od najistaknutijih šibenskih velikana toga doba, uz nekoliko osnovnih rečenica o svakome od njih.

125 M. BOGOVIĆ 2001: 781.

126 M. BOGOVIĆ 1976: 233.

127 M. BOGOVIĆ 1976: 781.

128 G. NOVAK 1976: 234.

129 M. BOGOVIĆ 2001: 781-782.

Antun Vrančić (1504. – 1573. godine) bio je ugledni europski diplomat i književnik. Prvo obrazovanje primio je u rodnome gradu, a poslije se za njegov odgoj brinuo Petar Berislavić koji ga je pozvao u Ugarsku. Nakon njegove smrti, Antun postaje državnim tajnikom na dvoru Ivana Zapolje. Poslije obavlja istu funkciju i za Ferdinanda Habsburškoga te ulazi u visoke diplomatske krugove. Osim što se istaknuo kao sposoban diplomat, Antun je poznat i kao autor mnogih djela iz povijesti, povijesne geografije i arheologije, a zapamćen je kao i crkvena ličnost.¹³⁰

Faust Vrančić (1551. – 1617. godine) bio je nećak Antuna Vrančića. Studirao je u Padovi, nakon čega je vršio dužnost čanadskoga biskupa. Svoj daljnji život odlučio je posvetiti znanosti, a ponajviše fizici i filologiji. Njegovo je najpoznatije djelo *Machinae novae* iz 1595. godine u kojem je razradio preteču današnjega padobrana. Autor je prvoga hrvatskog tiskanog rječnika, a iza sebe je ostavio i nekoliko rukopisa iz povijesne i pravne znanosti.¹³¹

Dinko Zavorović (1540. – 1608. godine) smatra se prvim modernim hrvatskim historiografom. Nakon školovanja u Padovi, vratio se u Šibenik, a bavio se istraživanjem njegove povijesti, kao i povijesti Dalmacije. Nakon što su ga Mlečani protjerali jer im se zamjerio, otišao je u Austriju gdje se istaknuo u borbama protiv Osmanlija pa mu je austrijski car Rudolf 1587. godine dao hrvatsko-ugarsko plemstvo. Nakon toga mu je dopušten povratak u Šibenik, gdje i dalje nastavlja s izučavanjem te piše povijest Šibenika i povijest Dalmacije.¹³²

Ivan Tomko Mrnavić (1580. – 1637. godine) bio je crkveni dostojanstvenik, povjesničar, vjerski pisac, prevoditelj i diplomat. Porijeklom je iz Bosne. Pisao je djela na latinskome, talijanskome i hrvatskome jeziku, a veliku vrijednost naročito ima *Osmanščica*, prva hrvatska drama koja obrađuje temu iz suvremene povijesti.¹³³

Martin Kolunić Rota (1532. – 1583. godine) bio je proslavljeni bakrorezac i sposobni kartograf. Radio je u Veneciji, Firenci, Rimu, Beču i mnogim drugim europskim gradovima. Stvorio je mnoštvo originalnih djela u bakrorezu, kao što su npr. portreti pape Pija V., francuskoga kralja Henrika IV., toskanskoga nadvojvode Cosima II. Medicija, ali i onaj sugrađanina Antuna Vrančića.¹³⁴

Božo Bonifačić (1537. – 1592. godine) također je bio poznati bakrorezac i kartograf koji je u bakrorezu izrađivao Tizijanove i Rafaelove slike i mnoge tlocrte, geografske karte i vedute gradova.¹³⁵

Horacije Fortezza (1530. – 1596. godine) bio je minijaturist i graver svjetskoga glasa. Njegovi zlatarsko-umjetnički radovi osigurali su mu ugled u čitavoj Europi. Njegova djela često su sadržavala prizore herojskih djela iz antičke povijesti.¹³⁶

Ivan Lukačić (1587. – 1648. godine) bio je glazbenik, orguljaš, dirigent i skladatelj. U rodnome Šibeniku stupio je u red franjevac konventualaca, a nakon toga se otisnuo na studij. U Veneciji je 1620. godine objavio zbirku moteta.¹³⁷

130 S. GRUBIŠIĆ 1974: 85-87.

131 S. GRUBIŠIĆ 1974: 88-91.

132 I. LIVAKOVIĆ 2003: 511.

133 I. LIVAKOVIĆ 2003: 331-333.

134 S. GRUBIŠIĆ 1974: 94.

135 S. GRUBIŠIĆ 1974: 94.

136 I. LIVAKOVIĆ 2003: 169.

137 S. GRUBIŠIĆ 1974: 95.

8. ZAKLJUČAK

Za zaključiti je da je na šibensku komunu u razdoblju između Ciparskoga i Kandijskoga rata najviše utjecao njezin položaj proizišao iz poraza Venecije u Ciparskome ratu koji je šibenski teritorij sveo samo na uzak obalni pojas. Unutar toga područja stagnirala je poljoprivreda koja je bila opterećena odnosima između šibenskih plemića zemljoposjednika i težaka, ali i mnogobrojnim uskočkim i osmanskim upadima. Nakon završetka rata, sve do Madridskoga mira 1618. godine, situacija nije bila posve stabilna, a osim poljoprivredom, opasno je bilo baviti se i trgovinom ili gotovo bilo kakvom drugom djelatnošću iz razloga što je uvijek postojala mogućnost nailaska osmanskih ili uskočkih jedinica željnih pljačke i plijena. Uvjeti nastali u takvome strahu od konstantnih provala i pustošenja utjecali su na mnoge aspekte svakidašnjega života, od toga da je grad bio prenapučen i da je često znalo manjkati pitke vode i hrane do toga da su se biskupi, u izvještajima *ad limina*, često žalili na nemogućnost ubiranja prihoda sa zemljišta koja su im pripadala, što je posljedično dovelo do gubitka dijela njihovih prihoda. Dakle, s obzirom na to da uvjeta za razvitak neke druge privredne grane osim trgovine nije bilo, Šibenčani su je u ovome razdoblju nastojali dovesti na što veći stupanj, izvozeći i uvozeći kako u osmansko zaleđe, tako i u luke na Apeninskome poluotoku. Upravo ta uloga Šibenika kao trgovačkoga žarišta na prostoru sjeverne i srednje Dalmacije, ponukala je i veliki razvoj u kulturi. Razmjena proizvoda, ideja i mišljenja između različitih ljudi zasigurno je dala samomu gradu jedan kreativan impuls koji je pretočen u vrlo plodno razdoblje šibenske kulture. Doba je to u kojem su se u Šibeniku rađali, ali i djelovali, neki od najpoznatijih ljudi koje je taj grad dao, poput Antuna i Fausta Vrančića, Martina Kolunića Rote i Dinka Zavorovića. Ne smije se zaboraviti ni na najvrjedniji šibenski izvozni proizvod, sol. Šibenik je nakon Paga bio drugi najveći proizvođač soli u Dalmaciji i upravo zahvaljujući toj proizvodnji, u grad su se slijevale nepregledne karavane iz osmanskoga zaleđa pune stoke, sira, vune i mesa. Buduća istraživanja iz ovoga razdoblja svakako bi trebala ići u smjeru detaljnijega rasvjetljavanja trgovačkih i svih drugih interakcija između Šibenika i njegova zaleđa, dvaju po mentalitetu i običajima posve različitih svjetova.

LITERATURA

- M. BOGOVIĆ, 1998 - Mile Bogović, Pravoslavlje u Šibenskoj biskupiji do pada Venecije, *Sedam stoljeća šibenske biskupije*, ur. Josip Čuzela, Šibenik, 2001, 779-789.
- F. DUJMOVIĆ, 1974 - Frane Dujmović, Šibenčani i njihova galija u Lepantskoj bitki, *Lepantska bitka: udio hrvatskih pomoraca u Lepantskoj bitki 1571. godine*, ur. G. Novak – V. Maštrović, Zadar, 1974, 119-130.
- S. GRUBIŠIĆ, 1974 - Slavo Grubišić, Šibenik kroz stoljeća, Šibenik, 1974.
- K. JURAN, 2014 - Kristijan Juran, Doseljavanje Morlaka u opustjela sela šibenske Zagore u 16. stoljeću, *Povijesni prilozi*, 30 (46), Zagreb, 2014, 129-158.
- K. JURAN, 2015 - Kristijan Juran, Morlaci u Šibeniku između Ciparskog i Kandijskog rata, *Povijesni prilozi*, 30 (49), Zagreb, 2015, 163-208.
- V. KAPITANOVIĆ, 2002 - Vicko Kapitanović, Crkvene prilike na području župa Konjevrate i Mirlović Zagora u prošlosti, *Konjevrate i Mirlović Zagora, župe Šibenske biskupije*, ur. Ante Gulin, Zagreb, 2005, 351-370.
- J. KOLANOVIĆ, 1995 - Josip Kolanović, Šibenik u kasnome srednjem vijeku, Zagreb, 1995.
- E. KORIĆ, 2012 - Elma Korić, Uloga Ferhad-bega Sokolovića u utvrđivanju granica između Osmanskog Carstva i Mletačke Republike nakon završetka Kiparskog rata 1573. godine, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, 50 (33), Sarajevo, 2012, 133-144.
- K. KUŽIĆ, 2002 - Krešimir Kužić, Povijest župa Konjevrate i Mirlović Zagora u razdoblju 1463. - 1718., *Konjevrate i Mirlović Zagora, župe Šibenske biskupije*, ur. Ante Gulin, Zagreb, 2005, 167-182.
- I. LIVAKOVIĆ, 2002 - Ivo Livaković, *Tisućljetni Šibenik*, Šibenik, 2002.
- I. LIVAKOVIĆ, 2003 - Ivo Livaković, *Poznati Šibenčani*, Šibenik, 2003.
- A. LUKINOVIĆ, 1998 - Andrija Lukinović, Šibenska biskupija u izvještajima *ad limina* u 17. i 18. stoljeću, *Sedam stoljeća šibenske biskupije*, ur. Josip Čuzela, Šibenik, 2001, 251-293.
- V. B. LUPIS, 2006 - Vinicije B. Lupis, Josip Kosirić Teodošević – korčulanski biskup (1787. – 1802.), vjerski i kulturni promicatelj, *Croatica Christiana periodica*, 30 (58), Zagreb, 2006, 117-130.
- Mletačka uputstva i izvještaji*, sv. 6 - *Od 1588-1620*, ur. Grga Novak, Zagreb, 1970.
- Mletačka uputstva i izvještaji*, sv. 8 - *Od 1620. do 1680. godine*, ur. Grga Novak, Zagreb, 1977.
- G. NOVAK, 1974 - Grga Novak, Značenje Lepantske bitke unutar Mediteranskog svijeta, *Lepantska bitka: udio hrvatskih pomoraca u Lepantskoj bitki 1571. godine*, ur. G. Novak – V. Maštrović, Zadar, 1974, 7-10.
- G. NOVAK, 1976 - Grga Novak, Šibenik u razdoblju mletačke vladavine 1412.-1797. godine, Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici, ur. Slavo Grubišić, Šibenik, 1976, 134-288.
- I. ŠIŠEVIĆ, 1974 - Ivo Šišević, Tok Lepantske bitke 1571. godine, *Lepantska bitka: udio hrvatskih pomoraca u Lepantskoj bitki 1571. godine*, ur. G. Novak – V. Maštrović, Zadar, 1974, 39-47.
- A. USMIANI, 1974 - Ante Usmiani, Sudbina zadarske galije predviđene za bitku kod Lepanta, *Lepantska bitka: udio hrvatskih pomoraca u Lepantskoj bitki 1571. godine*, ur. G. Novak – V. Maštrović, Zadar, 1974, 105-118.
- J. VRANDEČIĆ – M. BERTOŠA, 2007 - Josip Vrandečić – Miroslav Bertoša, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra u ranome novom vijeku*, Zagreb, 2007.

ŠIBENIK COMMUNE SINCE THE START OF CYPRUS WAR UNTIL THE CRETAN WAR

Summary

The author gives an insight into circumstances which were present in Šibenik from the beginning of Ottoman – Venetian War (1570. – 1573.) until the beginning of Cretan War. In the first part, there is a certain emphasis on the war actions that were taking place in the area of Šibenik and it's surroundings, but also on the activity of Šibenik's galley of St. George which fought in the famous battle of Lepanto. The author analyzed demarcation that was conducted after the Ottoman – Venetian War (1570. – 1573.) with the description of the boundary line that stretched across the area of the Šibenik district. Moreover, the author gave an overview of the most important events and processes that took place between Ottoman – Venetian War (1570. – 1573.) and Cretan War in the territory of Šibenik, putting the greatest emphasis on trade relations between Šibenik and it's Ottoman hinterland. The importance of Uskok's invasions, which in this period were the main causes of instability, is also underlined. The work is summarized with the analysis of the fundamental economic, religious and cultural features, which allows better and more complete understanding of the treated part of Šibenik's history.

Keywords: Šibenik; City of Šibenik; Ottoman – Venetian War (1570. – 1573.); Venice; Ottoman Empire; trade; Morlachs; salt